

1. ČAS PROGRAMA

1.1 Začetna faza hrvaškega političnega gibanja

Revolucija, ki se je začela februarja 1848 v Parizu se je hitro razširila v Srednjo in JV Evropo in je pomenila nasprotje staremu načelu monarhističnega legitizma na tem prostoru. Na to vest iz Francije so prvi reagirali Madžari, kateri so imeli takrat najboljši politični položaj od vseh nacionalnih gibanj v Habsburški monarhiji. Zastopnik županije v Pešti in kasneje vodja madžarske revolucije L. Kossuth je 3. marca 1848 imel govor v madžarskem saboru v Požunu, katerega lahko označujemo kot začetek madžarskega nacionalnega gibanja 1848-1849 ali kot začetek revolucionarnih dogodkov v Habsburški monarhiji. V omenjenem govoru je Kossuth obtožil dunajsko birokracijo in neustavno vlado kot krivca vseh političnih, ekonomskih in družbenih težav Monarhije. Smatral je, da mora dinastija sprejeti odpravo starega reda, če bo želela preprečiti propad države ter zahteval uvedbo politične svobode in ustave v zahodnih pokrajinah, svobodo tiska in združevanja, uvedbo volilnega sistema ter ukinjanje kmetstva (podložništva). Predvidel je ustanovitev samostojne madžarske vlade, ki bo neodvisna od Dunaja z vojaškimi, zunanjimi in finančnimi resorji. Dotaknil se je tudi hrvaških dogodkov, katerih položaj po njegovo ni potrebno spreminjati. Nato je 15. marca 1848 bilo narodno zborovanje v Pešti, na katerem so se oblikovale madžarske nacionalne zahteve, ki so se v večini ujemale z zahtevami izrečenimi v Kossuthovem govoru. Omenjajo še težave pri uvajanju narodne straže in porote, osnovanje nacionalne banke, ter priključitev Erdelja Madžarski. Prav tako je več madžarskih oblasti zahtevalo na pomlad 1848 vrnitev madžarskih enot v domovino, posebno tistih katere so se borile v severni Italiji.

Novice iz Francije so pripeljale do dramatičnih dogodkov tudi v ostalih pokrajinah Monarhije. V Pragi so 11. marca 1848 sklicali veliki narodni shod, na katerem so predložili češke narodne zahteve, kot je enakopravnost Čehov z Nemci s češkim in nemškim službenim jezikom na ozemlju češke kraljevine ter uvajanje državljanskih in političnih svoboščin. V Nemčiji je nemško nacionalno gibanje zahtevalo, da se zahodne kraje Monarhije vključi v bodočo veliko nemško državo. Istočasno je v severni Italiji izbruhnila protiavstrijska vstaja s katero so italijanski nacionalisti to ekonomsko razvito območje odcepiti od Dunaja. Avstrijska vojska je bila izgnana iz številnih italijanskih krajev in se je morala z velikimi izgubami umakniti proti SV. Kraljevina Piemont je napovedala vojno Avstriji in prešla avstrijsko-piemontsko mejo. Italijanska vstaja je imela pomen tudi za hrvaško politiko zaradi pristojnosti številnih hrvaških odredov iz Vojne krajine v avstrijski vojski, ki so poskušali zadušiti vstajo, ki so v evropski javnosti zaradi nasilja Graničarjev splošno znanih kot »Croati«. Zahteve nacionalnih skupin so imele odprt separatističen značaj v primeru Madžarske, Italije in Nemčije ali pa so zagovarjali celovitost monarhije kot se kaže pri Hrvaški, Srbiji, Češki, Poljski, Romuniji in Sloveniji s poudarkom na čim višji notranji samostojnosti posameznih nacionalnih skupin.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Od vseh zahtev in nacionalnih gibanj je madžarsko gibanje dolgoročno pokazalo največjo moč in nevarnost za celovitost cesarstva. Madžarski parlament je naletel na zelo ugodne okoliščine na Dunaju za svoje zahteve, namreč v severni Italiji so se borile v sestavi avstrijske vojske še številne madžarske enote, katere je bilo potrebno tam vsekakor obdržati, če so želeli preprečiti odcepitev italijanskih pokrajin od Dunaja. Na začetku aprila 1848 je bila ustvarjena samostojna madžarska vlada z grofom L. Batthyanyem na čelu kot najvažnejša pridobitev madžarskega narodnega gibanja, kar je pomenilo zmago radikalnega dela madžarske opozicije. S tem pa so gibanja nemadžarskih narodov v Translajtitaniji, posebno v Hrvaški izgubila vsako možnost, da se naslonijo na dunajski dvor in avstrijsko vlado, ker je tako bila dotedanja realna zveza med Avstrijo in Madžarsko spremenjena v formalno personalno zvezo. Madžarska politika je začela utrjevati svojo državo, ki je dobila svojo popolno samostojnost od Dunaja. Hrvaška je imela poseben pomen za madžarsko politiko, tako zaradi zveze z Jadranskim morjem, kakor tudi zaradi velikega vojnega potenciala v Vojni krajini. Pravi nameni madžarske politike proti Hrvatom so se pokazali v ustavnih zakonih, ki jih je madžarski sabor prinesel v prvi polovici aprila 1848 s katerimi je predvidena centralizirana madžarska država z madžarskim službenim jezikom in močno centralizirano oblastjo, ki ima posebno madžarsko vojsko, finančni aparat in diplomacijo. Sabor naj bi postal predstavniško telo z Gornjim in Dolnjim domom iz vseh dežel Translajtitanije, vključen je tudi Erdelj, Banska Hrvaška in Vojna krajina. Slavonija mora postati integralni del madžarske države in tako prenehala biti posebna politična oblast. Ožji Hrvaški je formalno dopuščena določena pokrajinska avtonomija in tako bi v madžarski sabor, ki naj bi v bodoče zasedal izključno v Pesti, lahko poslala 18 hrvaških zastopnikov, ki pa morajo znati madžarski jezik, kot edini dopustni jezik v saborskih razpravah. Kraljevi odlok za Madžarsko ne more veljati če ga ne podpiše odgovoren madžarski minister. S tem je madžarsko gibanje v svoji prvi fazi dobilo obeležje legalnega separatizma, ker se je formalno z zakonskim potom uspela popolnoma odtrgati od Dunaja in dobiti državno samostojnost, čeprav madžarska država ni bila mednarodno priznana. Za nemadžarske narode madžarski nacionalisti niso predvideli niti kulturne niti verske avtonomije, vsaka zahteva za politično in teritorialno avtonomijo pa se je obravnavala kot veleizdaja, ki jo je potrebno zadušiti z orožjem. S tako politiko pa Madžari niso mogli pridobiti nemadžarske narode na svojo stran in tako omogočili povezovanje slednjih z Dunajem in njihovo kasnejšo indirektno in neželjeno pomoč avstrijski reakciji. V toku leta 1848 je bil namadžarskim narodom v Translajtitaniji največji sovražnik madžarski nacionalizem, ki je sedaj razpolagal s svojo vlado in njej podrejeno vojsko. Ustvarjanje samostojne vlade v Pešti in ustavni zakoni madžarskega sabora za Hrvaško pa so pomenili odločilno spremembo, ker se je pojavila resnična nevarnost za popolno uničenje tudi tistih omejenih municipalnih samouprav, ki jih je imela Banska Hrvaška pred letom 1848. Možnost opore na kralja pa ni več obstajala, ker je madžarsko gibanje na pomlad in poletje 1848 dobilo značaj polne legalnosti in kraljevo potrditev vseh protihrvaških

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

odločb vlade v Pešti (Kralj je potrdil, kar je madžarska vlada uzakonila). Kossuthov govor na Hrvaškem ni izzval pomembnega reagiranja nanj, šele dunajski dogodki in padec Metternicha so spodbudili hrvaške politike v Zagrebu na odločnejše korake. Na seji 17. marca 1848 je mestna vlada bila spremenjena v veliko narodno skupščino, ki predstavlja prvo organizirano reagiranje hrvaških politikov na dogodke na Dunaju. Kukuljevič je imel govor, v katerem izrazi nujnost položiti temelje, na katerih se lahko zgradi duhovna, materialna in politično boljša prihodnost vseh držav in narodov. V tem govoru je pozdravil uvajanje političnih in državljanskih svoboščin v avstrijskih pokrajinah, uvajanje predstavniških sestavov narodne straže in svobode tiska, odgovorno madžarsko vlado, ukinjanje kmetstva in enakost pred zakonom. Predlagal je, da banski namestnik Haulik zahteva od kralja sklic sabora, na katerem bi se razpravljalo o teh vprašanjih. Izražena je zaskrbljenost zaradi velikih popuščanj, ki so jih dobili Madžari in izražena je želja o bolj čvrstem povezovanju Hrvaške z avstrijskimi pokrajinami. Zahtevano je hitro sklicevanje hrvaškega sabora, v katerem bi se morale odrediti glavne smernice hrvaške narodne politike in omogočiti zaščito hrvaških interesov v novih okoliščinah. Zahtevali so tudi, da se grad Senj in Dalmacija pripoji Banski Hrvaški in to predstavitev so hrvaški poslanci odnesli kralju na Dunaj. V Varaždinu je 21. marca 1848 bila narodna skupščina na kateri so popolnoma podprli zahteve Zagrebške skupščine in dopolnili zahteve z uvajanjem ustavnosti v Vojno krajino, osnovanje narodne banke na Ogrskem, porote, javnosti in svobode sodstva, ukinjanje kmetstva, uresničevanje davčne enakosti ter ohranjanje zveze z Ogrsko. Zagrebška narodna skupščina je dala podporo madžarskim zahtevam v kolikor niso v nasprotju z hrvaško samostojnostjo oz. njenimi zahtevami. Izražajo upanje za mirni razvoj hrvaško-madžarskih odnosov, celo so pozdravljali politične spremembe na Ogrskem vključujoč tudi samostojno madžarsko vlado kateri pa se Hrvati ne bodo pokorili, če ne bo pripravljena spoštovati njihove samouprave. Z ustvarjanjem samostojne madžarske vlade in poudarjanjem madžarskega nacionalizma, ki ni priznaval enakopravnosti nemadžarskim narodom se je kazala tudi pripravljenost uničiti politično avtonomijo Hrvaške ter vsiljevanje državnih idej in madžarskega jezika. Ta nezmožnost preživetja municipalnega prava se je predvsem nanašala na fevdalni sistem, ki je neplemičem branil sodelovanje v političnem življenju oz. v skrčeni samoupravi županij Banske Hrvaške. Zaradi tega je poudarjena zahteva o zedinjenjem dela hrvaških dežel. Banska Hrvaška je dobila mnogo simpatij med nacionalisti slovanskih narodov npr. Čehov in Slovencev ko je zahtevala narodno in politično svobodo. Javnost je v Hrvaški veselo pozdravila začetek revolucije, ker je videla v njej priložnost izboljšanja težkih političnih, kulturnih in gospodarskih razmer svoje države. Osnovno hrvaški problem je po mnenju mnogih hrvaških politikov bila ta njena teritorialna razdeljenost na kraljevine, pokrajine, gubernije in pašaluke. Zato je potrebno te »ude« stopiti v eno telo, da se celovitost domovine vrne. Vojna krajina se tako mora povrniti v državno oblast, tudi Dalmacija se mora pridružiti Banski Hrvaški. Morala bi se zahtevati tudi vrnitev starih hrvaških mej v SZ Bosni do Bihača in Une, kar bi lahko dosegli po

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

diplomatski poti. Prva hrvaška besedila po teh dogodkih iz revolucije 1848 so imela v središču problem teritorialne celovitosti, ki je zaradi neobstajanja domače vlade in odsotnosti politične ter nacionalne zavesti predstavljala največji problem hrvaškega nacionalizma. Temeljna vprašanja so se nanašala na spajanje Dalmacije in Vojne krajine z Bansko Hrvaško. V tedanji Dalmaciji ni obstajalo organizirano hrvaško nacionalno gibanje, zato v njej ni bila prisotna podpora za priključitev k severni Hrvaški ampak je želela ohraniti neposredno podložnost Dunajski vladi. Pozitivno stališče do zedinjenja so imele le nekatere občine v Dalmacije kot npr. Obrovac, Dubrovnik, Kotor. Tudi v Vojni krajini ni obstajalo organizirano hrvaško politično gibanje, čeprav je bilo zaradi neposredne bližine z Bansko Hrvaško mnogo več ljudi, ki so pokazali hrvaško oz. srbsko zavest. Krajina je rasla v izključno vojno ustanovo in je bilo vanjo praktično nemogoče vpeljati ustavnost ter državljanske in politične svoboščine. V aprilu in maju 1848 je imelo več občin iz Hrvaške in Vojne krajine skupščine, na katerih so zahtevali razglasitev neodvisnosti Hrvaške od madžarske vlade, ustvarjanje posebne hrvaške vlade, ustvarjanje celovitosti Troedine kraljevine s priključitvijo Dalmacije ter delom madžarske in avstrijske pokrajine, uvajanje narodnega jezika v vse mestne in vojaške službe, osnovanje hrvaških in ne nemških šol, uvajanje političnih in mestnih svoboščin. Posebno pozornost so namenili socialnim in gospodarskim reformam, zahtevali so ukinjanje carske tlake in fizičnega kaznovanja, ukinjanje travarine, nadzorovanje nad izkoriščanjem krajinskih gozdov, odrejanje stalne letne plače iz državnega proračuna katoliškim in pravoslavnim duhovnikom. Od začetka revolucije se je Dalmacija ob Vojni krajini pokazala kot največji problem v prizadevanju hrvaških politikov, da omogočijo teritorialno celovitost Hrvaške. Pridružitve Dalmacije severni Hrvaški bi pomenilo za oboje pridobitev pogojev za nagli gospodarski in družbeni razvoj. Šulek je rekel »Vi imate morje, mi imamo zemljo, vi imate ladje, mi imamo polja, tako bomo lahko eden drugega podpirali, pomagali, da postanemo oboji srečni.« Zedinjena Dalmacija ne bi nič izgubila le pridobila bi in to posebno v pogledu političnih svoboščin. Dalmacija je del Hrvaške po zgodovini in tudi po modernem narodno-nacionalnem pravu, ker v njej živi v večini hrvaški človek. Tudi ban Jelačić je poslal proglas dalmatinskem narodu, da naj pošljejo svoje zastopnike v sabor v Zagreb, da se dogovorijo o pogojih in načinu zedinjenja svoje pokrajine s severno Hrvaško. Odgovori dalmatinskih občin so bili v glavnem negativni, najpogosteje so navajali politično-pravne prepreke, to je oddvojenost Dalmacije od severne Hrvaške in potreba, da bo Dalmacija zastopana v parlamentu na Dunaju. Večina dalmatinskih vladnih oblasti sicer ni negirala slovansko obeležje Dalmacije do svojih prebivalstev, le poudarjala je njen italijanski značaj v javnem življenju, kar pa se lahko spremeni šele v dolgem časovnem obdobju. Kot razlog zakaj se Dalmacija ne more pridružiti se sicer redkeje navaja formalna podvrženost Hrvaške vladi v Pešti. Predstavitev narodne skupščine v Zagrebu 17. 3. 1848 je zahtevala priključitev Dalmacije in Senja ter seznanjanje sabora s konkretnimi cilji političnega gibanja, kar je storjeno v naslednjih dveh narodnih skupščinah. *Prva narodna skupščina* je 22. marca 1848, kjer so

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

člani le te izjavili pripravljenost, da ostanejo pod ustavnim ogrskim kraljem in krono, kateri so se pridružili že njeni predniki. V drugi točki so izrazili zahtevo za teritorialno celovitost svoje države in to z Dalmacijo, Vojno krajino v pogledu državne uprave in vseh ostalih tekom časa izgubljenih in z Avstrijo zedinjenih ozemelj. V 3. točki so zahtevali municipalno in narodno neodvisnost. Nadalje se zahteva hitro sklicevanje sabora, na katerem bi bila zastopana Dalmacija in Vojna krajina na temeljih predstavniškega in ne fevdalnega sestava. Sabor bi se moral sklicati vsako leto v različnih krajih države: Zagreb, Osijek, Reka, Split,... Zahtevali so narodni jezik za vse notranje in zunanje posle Troedine kraljevine. Od državljanjskih svoboščin zahtevajo svobodo tiska, enakost pred zakonom, verska enakopravnost, porota, narodna garda, osvoboditev vseh političnih zapornikov. Narodna vojska mora ostati dama, poudarjena je zahteva za postavljanje bana, ki bi bil odvisen samo od kralja. V smeri modernizacije hrvaške družbe zahtevajo enako obdavčitev, osnovanje nacionalne banke, vrnitev hrvaškega kapitala iz Ogrske in ukinjanje carine med Ogrsko in Avstrijo. *Druga narodna skupščina* je bila 25. marca v Zagrebu, ki je postavila v večini enake zahteve kakor prva, kot npr. v uvodu je izrazila željo, da se obdrži celovitost monarhije in Ogrske ter pripadnost Troedine kraljevine ogrski kroni. Omenja se izbor graničarskega polkovnika Josipa Jelačića za hrvaškega bana, nadalje se ponovi zahteva za Dalmacijo in Vojno krajino ter s časom izgubljene pokrajine, da se priključijo Banski Hrvaški. Sklicevanje sabora v Zagrebu se zahteva najkasneje do 1. maja 1848 na temelju predstavniškega sestava. Tu je še zahteva o uvajanju narodnega jezika v javne službe, svoboda tiska, vere, učenja in govora, davčna enakost, ukinjanje kmetstva, osnovanje narodne banke, povrnitev glavnice iz Ogrske, organizacija narodne garde, pravica združevanja, spuščanje političnih zapornikov, ukinjanje notranjih carin,... Od novih zahtev je potrebno omeniti osnovanje vseučilišča v Zagrebu, ukinjanje celibata in uvajanje narodnega jezika v cerkev, odpuščanje tujcev iz vseh državnih in cerkvenih služb ter poenotenje reform mejnega sestava. Hrvaško poslanstvo je te zahteve, v katerih je neposredno izražena protimadžarska tendenca odneslo h kralju 31. marca 1848. Ponovljene so bile vse najvažnejše zahteve sklicevanja sabora, teritorialne celovitosti in glede ustvarjanja hrvaške vlade, ki ni bala zamišljena kot popolnoma samostojna od Dunaja, ampak kot vlada omejeno samostojne države podložne edino kralju. Hrvaški politiki so namreč smatrali, da bi samostojna Hrvaška postala lahek plen Madžarov, Nemcev, Turkov, Italijanov,... Poudarili so, da je od izpolnjevanja le teh odvisna bodočnost tako Troedine kraljevine kakor tudi Habsburške monarhije v celoti. Kralj je prejel peticijo in poslušal predstavnike, vendar ni pritrdilno odgovoril niti na eno zahtevo. Osnovni razlog odbijanja hrvaških zahtev ni bil toliko v tem, ker je bilo poslanstvo nezakonitega telesa, to je narodne mastne skupščine kolikor v tem, da so bile te zahteve neposredno nasprotne madžarskim interesom, ki so imeli velik vpliv na dunajskem dvoru. Državna konferenca je na Dunaju od 21. do 23. marca 1848 imenovala 25. marca 1848 Jelačića za hrvaškega bana, katerega mesto je bilo izpraznjeno od leta 1845, ker so se s tem interesi dvora in hrvaškega

političnega gibanja ujemala, ker je bilo obema v interesu, da Hrvaško upravlja vojak, domač človek, popularen med ljudmi, vdan hrvaški avtonomiji in tudi dinastiji. Pred kralja je Jelačić predložil bansko zakletstvo 9. aprila 1848 in s tem postal tudi poveljnik hrvaške Vojne krajine, slavonske vojna krajina pa je ostala pod poveljstvom Petrovaraždinskega generala, kjer se je pokazal madžarski namen, da bi Slavonijo čimbolj oddvojil od Hrvaške in po možnosti pripojil svoji državi. Jelačić se je moral strinjati s prisotnostjo madžarskega podkanclera, s čimer se je formalno izrazila njegova podrejenost vrhovnim madžarskim organom.

1. 2. Zaostrovanje hrvaško-madžarskih odnosov v aprilu in maju leta 1848 in agrarno vprašanje

Kritično obdobje v hrvaško-madžarskih odnosih je trajalo od marca do sredine maja 1848, to je od formuliranja osnovnih hrvaških nacionalnih zahtev do prihoda na oblast hrvaškega političnega gibanja v zagrebški županiji in končne odločitve banske konference o sklicu sabora. V tem obdobju je vse bolj dozorevalo spoznanje, da je potrebna popolna odcepitev Hrvaške od Pešte. Križevaška županija je prva odklonila priznanje madžarske vlade. Zagrebška je še vedno bila v rokah promadžarske skupine, bivše hrvaško-ogrske stranke, ki je bila za tesno zvezo z Madžarsko. V Slavoniji je še vedno prevladovala težnja, da se obdržijo dobri odnosi z madžarsko vlado ampak s pogojem, da se spoštuje hrvaška samouprava, narodnost in pripadnost Slavonije k Banski Hrvaški. Požeška županija je bila največja opora hrvaškemu političnemu gibanju v Slavoniji, bila tudi edina županija v kateri Madžari niso mogli dobiti močnejše pozicije. Virovitička in Sremska županija so pokazale nihanje med Zagrebom in Pešto., ker so tu imeli velik vpliv veleposestniki v madžarskem interesu, ki so posamezne Jelačićeve odredbe namerno narobe tolmačili na način, da želi oblast v Zagrebu obdržati fevdalni red. Ker Madžari niso uspeli na saborih v Požunu podjarmiti Hrvate, so 31. marca prišli v Zagreb, da bi »zgladili spore«, vendar so bili pregnani. Njihove fraze o svobodi in enakosti so skrivale željo vsiljevanja madžarskega jezika in pokazale, da je madžarski element še vedno prvenstven. Hrvati so zahtevali enakopravnost za vse narode, jezike in veroizpovedi v Ogrski. Želeli so, da državne službe zasedajo le tisti, ki znajo glavne državne jezike. Predlagali so tudi sklic slovanskega kongresa, ta predlog pa so posebno pozdravili Čehi, ker jim je grozila nevarnost vključitve v Veliko nemško državo. Tako je do 2. pol. aprila v Hrvaški že prevladovalo antimadžarsko razpoloženje. Jelačić se je 18. aprila vrnil v Zagreb, kjer je 25. 4. 1848 izdal razglas Hrvatom in Srbom o Troedini kraljevini v latinici in cirilici v katerem jih je obvestil o svojem imenovanju za bana. Poudaril je, da želi delati v interesu kralja, naroda in domovine. Da je potrebno postaviti nove temelje odnosov med Hrvaško in Ogrsko v duhu svobode, samostojnosti in enakosti. Kot glavno skrb je poudaril sklicevanje sabora, kjer se bodo sestavile osnovne hrvaške zahteve. Osnovna in dominantna hrvaška zahteva je ta, da bo Hrvaška popolnoma neodvisna od

Ogrske s svojo posebno vlado, saborom in banom in ta, da Madžari priznajo enakopravnost narodom v Translajtaniji. Agrarna problematika je imela pomemben vpliv na politično dogajanje v madžarsko-hrvaških odnosih. V provincah so pred revolucijo še vedno obstajali tradicionalni kmečki odnosi, trpelo je od samovolje županijskih uradnikov in lokalnega plemstva, ki je jemalo občinske zemlje, menjavalo dobro zemljo za slabo, povečevalo davke na vinograde in zakupnine za zemljo. Na hrvaški vasi je bilo močno prisotno promadžarsko gibanje. Konec marca 1848 je bil razglašen zaključek sabora v Požunu o ukinjanju kmetstva in takrat so že nekatere županije uvedle hitro sodišče proti kmečkim nemirom, ker je obstajala nevarnost zanje. Ban Jelačić pa je 25. aprila naslovil vsem kmečkim občinam odprto pismo, v katerem je razglasil ukinjanje kmečkih obvez (urbarialnih dajatev in cerkvene 10-ine), vendar v njem ukinjanje razglasil, kot da to prvič dobiva uradno potrdilo in sploh ni omenil sabora v Požunu. Istega dne je izdal razglas o prekinjanju političnih vezi med Bansko Hrvaško in vlado v Pešti. Jelačićev razglas je ugodno sprejet na vasi, čeprav ni uspel vseh kmečkih obvez uresničiti, posebno ne te o dobivanju alodijalne zemlje in ukinjanje plemiških privilegijev. Jelačić je še 27. aprila dal razglas o hitrem sodišču in po teh njegovih razglasih se je stanje na vasi postopoma umirilo v smeri olajšanja položaja kmeta. Jelačić je nato županijske uradnike, ki so bili promadžarsko orientirani zamenjal na silo 8. maja 1848 in postavil novo upravo iz vrst svojih pristašev. Palatin je pozval Jelačića naj pride v Pešto, da uskladi politična vprašanja, 10. maja pa mu je poslal 3-dnevni ultimatum naj nazaj vzame razglas o ukinjanju veze z Pešto in hitrem sodišču. Nato mu je 13. maja 1848 formalno vzel bansko čast in uničil vse njegove naloge ter razglase. Dunajska vlada ni dala podpore Jelačiću iz izhodišča, da Hrvaška pripada Madžarski, tako se je morala Hrvaška sama zoperstaviti Madžarom. Največja nevarnost poleti 1848 je bil za Hrvate general Hrabowskoy, ki je bil poveljnik Slavonske vojne krajine in od 13. maja 1848 tudi predsednik komisije, ki je morala zagotoviti priznanje madžarske vloge v Banski Hrvaški. Jelačić se je z njem sestal konec maja na meji križevaške županije, kjer sta se dogovorila za tolerantne odnose, ki pa se jih kasneje Hrabowskoy ne drži. V juniju bombardira Sremske Karlovce, kjer se tudi začne srbsko-madžarska vojna, ki pa ni imela vpliva na Banovino Hrvaško. Takrat so se tudi vse Slavonske županije odločno uprle madžarski vladi, da bi izbrale zastopnika za madžarski parlament v juliju 1848, vendar to ni pomenilo, da je bila madžarska struja popolnoma poražena.

1.3. Hrvaško-srbski odnosi in odlok o sklicu parlamenta v maju 1848

Konec marca in aprila 1848 se je v hrvaški politični javnosti porodila ideja o povezovanju Hrvaške s sosednjim Srbskim nacionalnim bojem. 8. maja se je na pobudo Jelačića začela banska konferenca, ki je pozivala sabor kraljevine Dalmacije, Hrvaške in Slavonije. Mestne in cerkvene oblasti, obmejni deli so morali po tem pozivu izbrati 192 zastopnikov, 6 županij 58 zastopnikov, regiment hrvaško-slavonske vojne krajine 44 zastopnikov, svobodni kraljevski kraji in vasi 73 zastopnikov, cerkvene ustanove 13

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

zastopnikov ter Zagrebška akademija znanosti 1 zastopnika. Zastopniki so predstavljali posamezne oblasti, županije, samostane, kraje, graničarske regimente in ne naroda. Glede na položaj so lahko prišli na zbor cerkveni dostojanstveniki, velikaši, reški upravitelj, vsi veliki župani, ban, predsednik sodnih sodišč v Zagrebu, Karlovcu in Reki. Banska konferenca je imela svetovalno vlogo in se je trudila pokazati tudi politično aktivnost in podporo Jelačićevim postopkom. 11. maja 1848 je banska konferenca naslovila kralju pismo v katerem piše, da so vsem avstrijskim narodom bolj ali manj izpolnjene želje, ne pa hrvaškemu, razen v imenovanju Jelačića za bana. Dodane so Jelačićeve odredbe o prekinjanju veze z Madžarsko in uvajanju hitrih sodišč z željo kraljeve potrditve le teh, da bi se tako izognili državljanski vojni v vzhodnem delu cesarstva. Srbski nacionalisti so na skupščini v Sremskih Karlovcih 13. in 15. maja 1848 razglasili ustanavljanje srbske Vojvodine kot avtonomne države v okviru Ogrske kraljevine in Habsburške monarhije na področju Srema, Baranje, Bačke in Banata načelu z vojvodo kot vojnim in političnim poglavarjem in patriarha srbske pravoslavne cerkve. Srbija je sicer bila v dosti težjem položaju od Hrvaške, saj je še morala ustanoviti svojo avtonomno državo v okviru monarhije. Srbsko poslanstvo je v začetku junija 1848 v Zagrebu prosilo Hrvate, da dvoru posredujejo k izpolnjevanju srbskih želja. Ogrski Srbi so želeli ohraniti svojo narodno zavest in mejo Banat, Bačka, Baranje, da se odcepi od Ogrske in poveže s Hrvaško, kar jih veže skupna zgodovina. V Ogrski bi radi enakopravnost madžarskega in slovanskega jezika. Hrvaška javnost je z veliko simpatijo spremljala srbski nacionalni boj v južni Madžarski in njegovo izrazito protimadžarsko razpoloženje. Jelačić je 8. maja 1848 zahteval od metropolita srbske pravoslavne cerkve s sedežem v Sremskih Karlovcih, da odstavi cerkveno skupščino ustanovljeno od madžarske vlade, ker so odnosi z njo prekinjeni. Hrvaška javnost je pozdravila zaključke srbske skupščine v sremskih Karlovcih 13. in 15. maja. Pojavijo se tudi pozivi, da se borba za enakopravnost prične tudi z orožjem. Ban Jelačić je podprl razumne zaključke v Sremskih Karlovcih.

1.4. ČAS SABORA

1.4.1. Saborsko zasedanje od 1. do 12. junija 1848

Eden največjih problemov hrvaške politike na pomlad 1848 je bilo nezasedanje sabora, na katerem bi se lahko kot legalnem in najvišjem državnem telesu ustvarili odloki in smernice za nadaljnje delovanje. Hrvaške zahteve, peticije in reprezentacije kralju so namreč bile naslovljene od nezakonitih narodnih skupščin, županijskih odborov in lokalnih organov, zato niso imele enako teže kot če bi bile naslovljene od sabora. Madžari so želeli v aprilu in maju preprečiti sklicevanje sabora v Zagrebu, kar pa je bila ena najvažnejših zahtev hrvaške politike in javnosti. Sabor je predstavljal kot prvi predstavniški sabor prelomnico v hrvaški parlamentarni zgodovini in je bil eden od najpomembnejših dejavnikov v začetku modernizacije hrvaškega političnega življenja. Ljudstvo je želelo od sabora, da izreče samostojnost in

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

ohranitev narodnosti ter popolno neodvisnost Hrvaške od Madžarske. Sabor mora tako zagotoviti Hrvatom nacionalno svobodo, družbeni in politični preporod, mir, neodvisnost in svobodo Troedine kraljevine in srbske Vojvodine ter njihovega povezovanja kot tudi povezovanja vseh južnih Slovanov v Avstriji, zvestobo kralju in monarhiji. Na saboru je potrebno reševati vsa bistvena vprašanja, ki se tičejo Troedine kraljevine in cele JV Evrope, prašanje državne zveze z Madžari, priključitev Dalmacije. Najvažnejša saborska naloga pa je ustvarjanje neodvisne vlade za Troedino kraljevino in srbsko Vojvodino. Na otvoritvi sabora 5. junija 1848 je Jelačić v uvodu prisegel zvestobo kralju, domovini, Troedini kraljevini Dalmaciji, Hrvaški in Slavoniji ter narodu. Zastopniki sabora niso več predstavljali kot prej privilegiranih redov v družbi ampak ves narod in morajo s svojim delovanjem potrditi načela enakosti, svobode in bratstva ter zvestobo kralju. Potrebno se je potruditi, da bo zdržala zveze z Ogrsko krono ampak na način enakosti pravic, svobodno razvijanje narodnosti vsem narodom, ki živijo pod Ogrsko krono. Če pa bodo njihovi severni sosedi vztrajali v dotedanji hegemonistični politiki, pa so pripravljeni svoje pravice braniti tudi z orožjem. Sabor je potrdil vse Jelačićeve odločbe iz aprila in maja 1848 med katerimi je bila najvažnejša ta o prekinjanju uradnih vezi z madžarsko vlado. Prve saborske seje so potekale v proučevanju hrvaško-srbskih odnosov. Sabor je sprejel zvezo s srbsko Vojvodino in se obvezal, da bo zaključke narodne skupščine v sremskih Karlovcih podprl na dvoru. Pokazal se je nejasen odnos med hrvaškim banom in srbsko vojvodo, ker se je pojavilo vprašanje enakopravnosti. Mnenja so bila, da je potrebno jasno odrediti meje Troedine kraljevine in Vojvodine, posebno zaradi nerešenega vprašanja Srema, ali to področje pripada Banski Hrvaški. To se je izrazilo v protislovnosti zaključkov v Sremu, ker 7. člen sprejema njegovo pripadnost Vojvodini, 11. člen pa poudarja odločenost Troedine kraljevine, da brani pred Madžari vsa svoja področja, vključujoč tudi petrovaraždinski regiment v Sremu. Tako da Srem ostane v sestavu Troedine kraljevine, dokler se ne uredijo odnosi. Na saboru so prišli na vprašanje odnosov z Ogrsko. Nekateri posamezni zastopniki so bili za ohranjanje te zveze, večina pa proti in za pridružitve ustavnim avstrijskim pokrajinam. To ni več pomenilo samo prekinitve veze z vlado v Pešti kot v primeru Jelačićevega razglasa 25. aprila 1848, ampak tudi prekinjanje večstoletne zveze 2 dežel. Na saboru so zahtevali priključitev Dalmacije Banski Hrvaški in neodrejeno politično zvezo srbske Vojvodine, Južne Štajerske, Koroške, Istre in Gorice s Hrvaško. Izrazila se je želja za ohranjanje prijateljske zveze z Ogrskimi narodi na temelju pragmatične sankcije in načela enakosti, svobode in bratstva. Sabor je določil 4 zastopnike kot poslance v avstrijskem parlamentu. Predstavitev je 12. junija odneslo saborsko poslanstvo kralju v Innsbruck, ki je še vedno imelo kot glavno zahtevo teritorialno celovitost in zedinjenje hrvaških dežel. Tudi tu je vprašanje Dalmacije in Vojne krajine dobilo najpomembnejše mesto in zahteva, da se banu dodeli vrhovno vojno poveljstvo v Dalmaciji in Slavoniji. Avstroslavistične koncepcije so se v tem času pojavile v hrvaški javnosti v tisku, kot mnenje, da bi lahko bilo večnacionalno cesarstvo zaščita malemu narodu pred močnim zunanjim

državam in narodom, v kolikor se spoštuje individualnost vsakega naroda. Ideja avstroslavizma je končno oblikovana na Slovanskem kongresu v Pragi 12. junija 1848, kjer sodelujejo tudi hrvaški predstavniki. Kongres je naslovil proglas v katerem se jasno opredeli za ustvarjanje enakopravnih vseh narodov v Habsburški monarhiji posebno proti Nemcem in Madžarom. Mnenje je, da je 11. člen sabora izrazil zahtevo za preurejanje Avstrije v federalnem smislu, torej koncepcije, ki je kasneje znana kot avstroslavizem –to je namen, da se Habsburška monarhija ohrani in se preuredi v interesu malih slovanskih narodov, ki se ne počutijo dovolj močne za ustvarjanje samostojne nacionalne države, vendar ta ideja tu ni jasno definirana. Jelačić je še enkrat poudaril, da madžarska preganjanja nemadžarskih narodov in napadi na samostojnost Troedine kraljevine ne morejo biti vzrok za sklepanje zveze z Madžari. Pravi zaveznik Hrvatov je lahko le Avstrija, s katero jih povezuje pragmatična sankcija in v kateri ne obstaja več birokratski in germatizatorski neustavni sestav, ampak odgovorna vlada in ustavnost z enakopravnostjo naroda. Povezovanje Avstrije in Hrvaške bi omogočilo lažje nadziranje Nemčije in Madžarske, da ne bi obnovile prevlade nad slovanskimi narodi. To povezovanje bi tudi omogočilo boljši položaj Hrvaške pri izobraževanju in opismenjevanju naroda, trgovini in obrti. Tako bi tudi lažje prišlo do zedinjenja hrvaških dežel: Dalmacije, Vojne krajine, V Kotor, Istra, ki so bile pod neposredno upravo Dunaja.

1.4.2. Prekinjanje saborskega zasedanja od 12. do 29. junija 1848

Neposredno pred in med odhodom hrvaških politikov v Innsbruck se je položaj hrvaške politike znatno poslabšal. Kralj je dal 10. junija 1848 na zahtevo madžarske politike razglas, da Jelačića vržejo iz oblasti. Prebivalce provinc je pozival, da odrečejo poslušnost Jelačiću in se pokorijo nalogam generala Hrabowskoy kot pravnomočnega kraljevega komisarja. S tem kraljevim razglasom je madžarska politika dobila močno orožje, da si podredi Hrvaško. Posebno močan pritisk je bil na Slavonijo, kjer je bilo več madžarskih pristašev. Drugače pa je večina hrvaških oblasti odklonila proglasitev manifesta, Jelačićeve pozicije so bile ogrožene le v nekaterih krajih z močno promadžarsko strujo kot sta bili Virovitička in Sremska županija. Skupščina županije v Virovitici je 30. junija 1848 odločila odpoklicati svoje zastopnike iz zagrebškega sabora kot nezakonitega in organizirati nove volitve za zastopnika v peštanski vladi. Po padcu Jelačića je v Zagrebu 21.6.1848 izredna saborska seja, na katero so prinesli sklep o dvigu celega naroda k orožju, da se Jelačiću vrne vlada in da bi se ubranili madžarskega pritiska. Pozivali so tudi tiste graničarje v Italiji, ki so služili v madžarski vojski naj se vrnejo nazaj domov in poudarjali olajšave zanje. Kralju so zastopniki seje napolili predstavitev, v kateri povedo, da jih je izredno presenetilo obvestilo o padcu Jelačića, ki se ni nikoli izneveril kralju. V predstavitvi so zahtevali vrnitev vseh banskih časti Jelačiću in da se mu dodeli celotno vojno poveljstvo v civilni in vojni Hrvaški ter Slavoniji. Kralj je torej imel sabor v Zagrebu kot nezakonitega, zato njegove poslance ne smatra kot zastopnike naroda in

saborske zaključke ne potrdi. S tem se je pokazalo, da dvor še naprej podpira madžarsko vlado in ne hrvaško politiko. Kralj pa je imenoval nadvojvodo Johanna kot posrednika za pomiritev hrvaško-madžarskih odnosov. K poslabšanju splošne situacije je pripomoglo tudi to, da se je začela madžarsko-srbska vojna, ko je general Hrabowsky bombardiral sedež srbskega gibanja sremske Karlovice 12.6.1848 po nizu izgrediv v vaseh južne Bačke in Banata na pomlad 1848 in odklonitev Srbov, da se pokorijo Madžarom.

1.4.3. Nadaljevanje saborskega zasedanja

Po povratku večine poslanstva v Zagreb 27. junija 1848 se je začelo zasedanje kot nadaljevanje saborskega zasedanja, nato pa se je po Jelačićevi vrnitvi v Zagreb nadaljeval sabor z rednim zasedanjem 29. 6. 1848. Sabor je dodelil Jelačiću diktatorska pooblastila v državnih in vojnih poslih na predlog graničarskega zastopnika Petra Matiča, čeprav ni posebno omenjen obseg teh diktatorskih pooblastil. Kot pogoje za začetek pregovarjanja za hrvaško-madžarske odnose pri grofu Johannu so Hrvati zahtevali priznanje zakonitosti sabora, uničenje manifesta iz 10. junija 1848 s katerim se je Jelačiću odvzela banska čast, razširitev posredništva tudi na Ogrske Srbe, odstranitev madžarske vojske iz Slavonije, ohranitev zveze bana in prestola, ustvarjanje državnega sveta kot hrvaške vlade, pregovarjanje na nevtralnem mestu s povabilom Dalmacije in prenehanje madžarskega preganjanja ogrskih Slovanov. Sabor je 2. julija napotil predstavitev nadvojvodi Johannu v katerem je izrazil nezadovoljstvo zaradi stalnega odklanjanja hrvaških zahtev in toleriranja nasilja madžarske vlade proti Hrvaški. Zahteve so podobne prejšnjim, dodano je le madžarsko sprejemanje okvira Avstrije in odstopanje od marčevskih privilegijev. V primeru izpolnjevanja teh zahtev bi lahko odbor začel pregovarjanje z Madžari kot predstavnik združene Troedine kraljevine in z njo zedinjene Vojvodine in kot predstavnik svobodnega in neodvisnega naroda. Vendar te zahteve za madžarsko politiko niso sprejemljive. Tudi madžarski sabor je 4. julija 1848 namenil predstavitev nadvojvodi Johannu v katerem pravi, da so Madžari vedno skrbeli za hrvaško narodnost in jezik, ampak Jelačić se je nezakonito odcepil od Ogrske krone in s tem privedel v nevarnost Madžare in enotnost cele monarhije. Nadvojvoda bi po njihovem mnenju moral razpustiti nezakonit zagrebški sabor in napotiti Hrvate, da na saboru v Pešti povedo svoje želje.

Na tem hrvaškem saboru je tudi prvič zastopana Vojna krajina in to dejstvo je bil še en pokazatelj tedanje popolne neodvisnosti hrvaške politike od kralja in dunajske vlade. Krajinska ustava izhaja od načela, da je Vojna krajina neoddeljiv del Troedine kraljevine in poudarja nujnost uvajanja hrvaškega jezika namesto nemškega v vse javne službe in podeljuje krajišnikom več gospodarskih in kulturnih olajšav. Pridobitev nepremičnin, možnost trgovanja in izobraževanja, pravica do brezplačne paše in pobiranja žira, ukinjanje cesarske tlake, pravica do prodaje zemlje, ukinjanje cehov, predaja pašnikov in

gozdov v lastnino krajinskih občin itd. Kar se tiče krajinske uprave, bi naj pripadala državnemu svetu Troedine kraljevine. Sabor je Vojni krajini zagotovil uvajanje ustavnosti in političnih svoboščin ter apeliral na kralja, da potrdi zaključke o Krajini. Kot cilj v prihodnje se kaže tudi razorožitev Vojne krajine. Na saboru je prišla na vrsto tudi agrarna problematika, nemiri na vasi so se sicer zmanjšali v maju 1848. Mnoge vaške občine so dale vaške zahteve kot so: ukinjanje plemiškega monopola, vračilo nezakonito odvzetih občinskih zemljišč, pravica do brezplačnega uživanja pašnikov in gozdov, svoboda trgovine s soljo itd. Sabor je v zaključku potrdil veljavnost Jelačićevega pisma o ukinitvi kmetstva od 25. aprila 1848 in poudarjal neomejeno pravico kmetov na urbarialni zemlji. Ukinil je plemiški monopol, kakor tudi krčmarine, ribarine, ptičarine in mesarine ter s tem šel korak dlje od madžarskega sabora, ki je zadržal iste pravice samo za plemstvo. Saborski red je ostal samo delno končan, ker so nekatera vprašanja kot je odnos do Ogrske ostala nerešena, nekaterih kot so npr. družbene reforme pa se niso niti dotaknili. Ni prišlo do jasnega definiranja svojega odnosa proti Avstriji in Ogrski, drugače pa je ta sabor eden najpomembnejših v hrvaški parlamentarni zgodovini. Njegov velik pomen je že v tem, ker je bil prvi delno predstavniški sabor, njegovi zaključki pa so predstavljali smerokaz za celotno kasnejšo hrvaško politiko. Jasno je odredil težnje kot so pridobivanje odgovorne hrvaške vlade, zedinjenje hrvaških dežel, povezovanje Hrvaške s sosednjimi jugoslovanskimi deželami in združitev z ustavnimi avstrijskimi pokrajinami. Mnogi saborski zaključki so kasneje dobili delno kraljevo podporo oz. potrditev, to so bili tisti zaključki, ki niso neposredno nasprotovali centralistični ureditvi cesarstva po koncu revolucije v Podonavju. Za posamezne saborske zaključke kot je privilegij za Vojno krajino, predajanje diktatorskih pooblastil banu, pripojitev Senja Hrvaški se niti ni zahtevalo kraljevo potrdilo, drugače pa je sabor želel potrdilo večine saborskih zaključkov še pri kralju. Zaključki in drugi akti sabora so vsebovali elemente federalizma, priznanje skupnih služb in ustanov za celo monarhijo. O avstroslavizmu oz. o preurejanju Habsburške monarhije v zvezo suverenih nacij, narodov in držav na temelju delitve oblasti med ustavnimi središčih zveznimi državami tu težko govorimo. Pokaže pa se tudi težnja za modernizacijo hrvaške družbe.

1.5. Prilike u Slavoniji i hrvatsko-madžarski pregovori

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

V letu 1848 se je pritisk madžarske vlade najbolj kazal v Slavoniji, predvsem zaradi proti madžarskega razpoloženja. Županija v Virovitici je priznala madžarko vlado konec junija 1848 in izbrala svoje zastopnike za madžarski sabor. Na vzhodnem Sremu je 12. junija prišlo do madžarskega napada na srbsko oporišče v Sremskim Karlovcima; to je bil začetek madžarsko-srbske vojne. Vojna je svoj vrh dosegla v prvi polovici julija 1848, ko je prenehal delovati Zagrebški sabor. Srbsko gibanje je bilo najmočnejše v Sremu, ki si je to županijo prizadeval vključiti v Vojvodino. Ban Jelačić je od 13. do 25. julija 1848 obiskal mejne Slavonske regimente in dele Sremske in Virovitičke županije, z namenom širitve propagande proti madžarski vladi in njenih hrvaških pristašev v Slavoniji. Jelačiću je uspelo okrepiti prevlado hrvaškega političnega gibanja v največjem delu Slavonije, razen Osjeka in Petrovaradina, ki sta še naprej ostala pod madžarskim vplivom/prevlado. Ban je posredno pomagal tudi srbskemu gibanju v južnem delu Madžarske. Z govori na Požeški, Sremski in Virovitički skupščini je ban hrabil narod in s tem jačal odpor proti madžarski vladi. Tako je bil madžarski vpliv oslavljen, ampak ne tudi uničen. Kasneje je madžarski vpliv ponovno ojačal, saj je konec avgusta 1848 vlada imenovala kraljevskega komisarja Ladislava Jankovića za virovitiškega župana. Jelačić se je tako moral soočiti z madžarskim vplivom tudi v vzhodni Hrvaški. Jelačić je reorganiziral župnijsko upravo v Sremu, v Petrovaradinu pa je poskušal obnoviti prejšnje mejne uprave, kar mu je povzročalo veliko težav, saj je prišel v spor z mejnimi oficirji srbske narodnosti, zato je moral popustiti. Sremski Srbi so v Jelačiću videli političnega zaveznika proti Madžarom, ne pa tudi Hrvaškega bana in svojega političnega vodjo.

Po leti in jeseni 1848 je prihajalo do nenehnih sporov med katoličani in pravoslavci v Sremu, predvsem zaradi politike Glavnega Srbskega odbora, ki je katoličanskim mestom in vasem pošiljal ćirilicne dopise in zaprl nekaj katoličanskih svećenikov. Srbsko gibanje si je prizadevalo, da bi Srem odcepil od Slavonije in Hrvaške ter ga vključili k Vojvodini. Ta nestabilnost in ne sigurno politično sanje je povzročilo beg nekaterih prebivalcev katoliškega rodu iz zahodnega Srema. Madžarska vlada pa kljub vsemu ni uspela ojačati svojega položaja.

13. julija 1848 je Jelačić v pismu nadvojvodo Johanna opozoril, da je potrebno pohiteti s sodelovanjem, saj se ne bo moglo več dolgo izmikati oboroženim spopadom med Madžarsko in Hrvaško.

Avgusta 1848, ko se je Jelačić že pripravljaj, da bo prečkal Dravo, je bila Madžarska vlada pripravljena priznati popolno samostojnost Hrvaške in Slavonije.

Kmalu po tem se je Madžarski vpliv kratkotrajno povečal, saj je skupščina Semske županije, avgusta 1848, priznala Madžarsko vlado in ovrгла vse prejšnje banskega ukaza. A, že nekaj dni za tem, je bilo to končano, zaradi intervencije generala Josipa Neustadtera, ki je brez boja zavzel središče Vukovara.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Kljub velikemu kolebanju v Madžarski politiki, le-ti niso hoteli pristati na popolno Hrvaško neodvisnost, še manj pa na ustanovitev Vojvodine.

Ko se je Jelačić vrnil v Zagreb je javnost obvestil o pogajanjih z Madžari, v kateri se zahteva :

1. Da se vojska, finance in zunanji posli združijo z vlado celotne monarhije na Dunaju. Da bi bila jezikovna enakopravnost - da bi bilo dovoljeno poročanje/upravljanje v domačem jeziku, tudi na občem Ogrskem saboru.
2. Da se želje in zahteve srbskega naroda na Ogrskem izpolnijo.

Vendar predsednik Madžarske vlade ni imel namena izpolniti teh zahtev.

Vzporedno s hrvaško-madžarskimi pogajanjmi je tekel pogovor tudi hrvaškega sabora z avstrijskim parlamentom (druga polovica julija 1848). Dogovarjali so se o politični organizaciji, o poslovniku, o izbiri službenega jezika in o kmečkem vprašanju. Poslovnik je strogo prepovedoval prijemanje političnih poslanstev iz drugih držav, kar je predstavljalo za

Hrvaško največji problem, saj je Hr. pripadala madžarski kroni in bila je pravno neodvisna od Avstrije. Vsa pogajanja parlamentarnih poslancev so bila neuspešna; s tem so kraljevina Hrvaška, Slavonija in Dalmacija pristale na AU centralizacijo, kar se je kazalo na področju financ, vojne, trgovine in zunanjih poslov. Na drugi strani pa so kraljevine na podlagi načela svobode, enakosti in bratstva, obdržale upravljanje nad svojimi notranjimi zadevami in zakonodaje glede svojih posebnih poslov. Avstrija bi s tem načinom postala zvezna država svobodnih narodov, ki bi bili podvrženi eni vladi.

1.6. Pokretanje Slavenskog Juga i hrvatsko-madžarski odnosi u kolovozu 1848

6. avgusta 1848 je izšel časopis z naslovom *Slavenski Jug*. Njegova urednika sta bila Dragutin Kušlan in Nikola Krestić. Ta časopis je bil potreben zaradi političnega izobraževanja zaostalega naroda. Časopis je od vsega začetka zagovarjal osnovne Hrvaške nacionalne in politične cilje, kot so omejena samostojna samouprava v okviru Monarhije in zedinjeno Hr. zemlje. Podpiral je ideje avstroslavizma, ki se je zavzemal za preureditev Avstrije v zvezo svobodnih in samostojnih narodov ter držav nastalih po jezikovnem načelu. Še posebno pa je podiral Srbsko gibanje v južni Madžarski, s pozivom Hrvatom, da čim prej pomagajo Srbom.

Po propadlih pogajanjih na Dunaju, se je Jelačić odločil, da počaka na odgovor madžarskega sabora. Madžarska vlada se je konec avgusta 1848, sprejela parlamentarni načrt zakona o pogodbi s Hrvaško, katera bi imela svoj vojni, finančni in trgovski oddelek, ter svobodno uporabljanje lastnega jezika v skupni vladi in saboru. Kasneje se je pokazalo, da je bilo vse to le taktični pripravek, ki je pridobil na času in preprečil Jelačićevo intervencijo.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Hrvaško-madžarski odnosi pa so se samo še stopnjevali.

Časopis *Slavenski Jug* je še dodatno pojačal antimadžarske glasove med Hr. javnostjo. Ta Hr.-madžarska nesoglasja so še dodatno oteževala njun državni razvoj, saj so se obojestransko omejevali pri vojaških in finančnih močeh. Vse skupaj je privedlo tako daleč, da je zagrebški tisk, nekoliko kasneje, navdušeno pozdravil Jelačićev prehod preko Drave (11.september) in začetek vojne proti madžarski vladi. Nihče pa takrat še ni vedel, da bo največ koristi od vsega tega potegnila prav avstrijska vlada.

Hrvaška politična javnost je tako v celoti podprla Jelačićev vojni pohod, saj je smatrala, da jim bo to zagotovilo, ne samo celotnost Monarhije in neodvisno Hrvaško od madžarske vlade, ampak tudi, da bo prenehala madžarska dominacija nad ne madžarskimi narodi v Translajtaniji, katerim bo omogočena samostojnost in možnost povezovanja z avstrijskim ozemljem v novo svobodno zvezo avstrijske nacije. S tem bi preprečili nastanek Madžarske, kot posebne politične tvorbe, ki bi bila ločena od ostalega ozemlja Monarhije, v kateri bi samo Madžari imeli status politične nacije.

Konec avgusta in z začetkom septembra 1848 je bilo jasno, da je vojaški spopad med hrvaško in madžarsko nacionalno politiko neizbežen.

Z začetkom septembra 1848 je Jelačić vzpostavil kontrolo nad skoraj celotno Virovitičko županijo in na skupščini 4. Septembra 1848 so bile odpravljene vse madžarske uredbe in prepovedano je bilo dopisovanje z madžarsko vlado in generalom Hrabowskim; to pa je bil samo začetek Jelačićeve intervencije proti madžarski vladi.

1.7. Početak hrvatsko-madžarskog rata i reagiranje hrvatske javnosti

Jelačić je 7.septembra 1848 izdal razglas v katerem opozarja na madžarske nepravilnosti, ki so se kazale predvsem v podtaknjenem madžarskem jeziku, v nepravilnosti delovanja madžarske vlade in v pritisku na Hrvate, predvsem v Slavoniji in Primorju. Jelačić ni želel odstopiti od pogoje pomiritve, ki zahtevajo združitev Avstrije, enakopravnost Ogrskih narodov in podpiranje srbskih zahtev. Uresničitev teh zahteve pa Jelačić vidi le z orožjem, ker madžarska vlada ostaja pri svojih enostranskih pravicah.

11.septembra 1848 je Jelačić prečkal Dravo, zavzel Međimurje in krenil proti Pešti. Jelačić je imel v interesu ne samo avstrijske, ampak tudi hrvaške nacionalne interese; njegov motiv za začetek vojne je izhajal iz agresije proti drugi državi in narodu, po drugi strani pa je to odgovarjalo Dunajskemu dvoru. Vojna naj bi temeljila predvsem na preoblikovanju notranje enakosti celotnega kraljestva s središčem vlade na Dunaju.

Že na začetku bojev se je pokazalo, da je bila ta odločitev, za prehod preko Drave, zelo nepremišljena politična poteza. Jelačićevi vojaki so bili namreč zelo slabo oboroženi, oblečeni in nedisciplinirani, kar je predstavljalo velik rizik. Kasneje se je pokazalo, da hrvaška politika ni imela nikakršnega jamstva in obljub, da se bodo izpolnile njihove zahteve (celovitost in omejena samostojnost Hrvaške in zahteve po

političnem povezovanju Južnih Slovanov v Monarhiji, ter ideje avstroslavizma). To hrvaško gibanje 1848-1849 je v zgodovini zabeleženo kot eno od najbolj tragičnih dogajanj v hrvaški zgodovini.

Po Jelačićevem prehodu reke Drave, je AU politika odkrito nastopila proti madžarski neodvisnosti in se odkrito borila za celovitost Cesarstva. V razglasu 25.septembra 1848, kralj zahteva pokornost madžarskega naroda vsem njegovim zahtevam; 3.oktobra 1848 se razpusti madžarski parlament in se razglasi vojno stanje, Jelačić pa je imenovan za vrhovnega poglavarja. To je pomenilo politični vrhunec v Hr.gibanju, po drugi strani pa postopno upadanje, saj je vojna slabost pomembno vplivala na napredovanje Jelačićeve vojske skozi Madžarsko. Jelačić je želel zavzeti Pešto, kar mu ni uspelo, zato se je moral umakniti (konec septembra) proti avstrijski meji. Tu se je priključil v okvir avstrijske vojske pod poveljstvom kneza Windischgratza.

1.8. Bečka pobuna, nove inicijative i planovi u listopadu i početkom studenog 1848

Po Jelačićevem prestopu reke Drave je na Hr. zavladovalo politično mrtvilo, saj ni bilo več župnijskih skupščin in časopisi so prenehali izhajati, vse do dunajskega upora. Za upor so bili obtoženi nemški in madžarski radikalci in republikanci, ki so želeli obdržati prevlado nad avstrijskim gospodarstvom in spremeniti AU v anarhično republiko. Upor je pomenil zlom parlamentarne vlade in rušenje nacionalnih interesov. Madžari, na čelu s Kossuthom, so odprto podprli upor in odkrito kazali težnje za uničenje Monarhije. To je bila logična posledica njihove celotne politike vse od marec 1848, ki je temeljila na dveh izhodiščih:

1. madžarska revolucija lahko napreduje samo pod prividom lojalnosti dinastiji,
2. na Dunaju je potrebno zagotoviti močno podporo za madžarsko revolucijo v primeru neugodnih okoliščin, kot je bil npr. Jelačićev pohod proti Pešti.

Zaradi teh razlogov so se Madžari najbolj veselili Dunajskega upora, saj so v njem videli rešitev svoje revolucije in ohranitev tiranije nad nemadžarskimi narodi.

Čeprav so Nemcem Madžari smrtni ne prijatelji so se povezali z njimi, samo da bi lahko še naprej dominirali nad avstrijskimi Slaveni, ki so samo želeli svobodo in enakopravnost vseh avstrijskih nacij. Nemcem je svoboda pomenila dominacijo nad nemškimi narodi.

Jelačić je nastopil proti dunajskemu uporu, saj je le v obstoju Avstrije videl obstoj Slavjanstva. Nastopil je proti Dunaju samo zato, da bi ohranil ustavno svobodo in vse slavenske interese.

Bansko vijeće(=svet) se je ukvarjalo s vsemi področji državnega upravljanja, razen zunanjih, finančnih, trgovskih in vojnih poslov. BV se deli na notranji, pravosodni, finančni, vojni in prosvetni oddelek. Naloga vseh politikov v BV je bila predvsem zavzemanje za ohranitev hrvaške neodvisnosti. Pred pohodom v vojno je Jelačić potrdil Mirka Lentulaja za predsednika BV ter imenoval načelnike posameznih oddelkov

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

in njihove namestnike. Od vseh je zahteval pokornost BV, odanost kralju in domovini. BV se je ohranilo vse do leta 1849 (september), ko je bila na Hr. razglašena Oktroirana ustava. Kljub temu, da je BV imelo formalno priznano vrhovno upravno oblast, ni imelo politične samostojnosti zaradi banove diktatorske oblasti in ravno to je še dodatno oteževalo delo sveta. BV je bilo po Jelačićevih besedah le izvršni organ, ki je bil dolžan vse pokornosti banskim odločitvam. Le v Vojni krajini so avstrijske vojne oblasti zadržale svoj dominanten položaj in niso priznavale nikakršnih naredb Banskog vijeća. Člane BV je izbiral ban in ne neposredno narod / županijske in mestne oblasti. Tako so bili člani sveta neposredno odgovorni banu. BV je samo predlagalo zakonske predloge, zato je bolje imenovati BV kot vrhovni upravni organ v Baski hrvaški (ne vlada).

Predsednik BV- Lentulaj je moral banu, vsaj enkrat na teden pismeno poročati o tekočih zadevah v Hr. Osnovna naloga Notranjega oddelka BV je bilo vzdrževanje reda in miru v državi in v odnosu do nižjih državnih organov. Prosvjetni odsjek se je ukvarjal s vprašanji šolstva in izobraževanja ter tiska, vere in cerkvenih ustanov. Finančni oddelek se je ukvarjal z rednimi finančnimi posli, trgovino in poljedelstvom. Vojni oddelek pa se je v glavnem zanimal za vprašanja nabiranja vojakov in oskrbe čet, ter evidentiranje vojno sposobnega prebivalstva.

Hrvaški odbor je v dunajskem uporu videl anarhijo in brez zakonsko stanje, zato so hrvaški politiki pozvali k združitvi vseh slavjanskih narodov v Avstriji, da bi s skupnimi močmi rešili prestol na temelju slavjanstva.

Za čas dunajskega upora se je rešitev spora videla v treh načelih, ki bi jih lahko rešil le avstrijski sabor, a je bilo to žal velika utopija. Načela v odnosu političnih institucij avstrijske konfederacije naj bi temeljila na:

1. skupna moč centra mora biti enaka skupni moči vseh zveznih držav,
2. notranja politika mora biti avstrijska, a ne v korist posameznega naroda,
3. osrednja oblast mora voditi strogo nevtralno narodnostno politiko.

Bistvena načela hrvaškega gibanja (po Ostrožinskemu) 1848-1849 so:

- ◆ Načelo historizma, saj se dogodki v takratni Habsburški monarhiji smatrajo kot del in svojevrsten vrhunec običajnih političnih in družbenih dogodkov v zahodni in srednji Evropi od konca 18.stol. ter vse večja egalitarizacija ljudi, ki postopno vodi do ukinjanja političnih, socialnih, kulturnih in družbenih razlik.
- ◆ Načelo nacionalizma, ki zahteva, da se enakopravnost razširi na vse nacije.
- ◆ Načelo antilegitimizma, ki daje prednost naravnemu-nacionalnemu pravu, saj se nacionalizen obravnava kot stvar sedanjosti in prihodnosti in ne preteklosti. Zaradi tega se pri preoblikovanju

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Monarhije oslanja na jezikovno-etnični model, kjer bi prevladovalo formiranje 10-ih političnih enot in ena od njih bi zagotovo tvorili tudi Hrvati in Srbi.

Hrvaška javnost je vse od leta 1848 podpirala avstroslavizem, ker so bili prepričani, da samo obstanek Avstrije omogoča obstoj malih slavenskih narodov, ki so bili nepripravljeni ali prešibki za popolno politično samostojnost. Po drugi strani pa naj bi jim preurejena Monarhija, pod avstroslavističnimi zamislimi, nudila zunanjo zaščito od avtorske Rusije in veliko nemških namenov, navznoter pa naj bi jih ščitila od nemške in madžarske prevlade. A vse to ni bilo uresničljivo, saj se je v Avstriji izoblikoval centralizem, ki je bil v nasprotju s suverenostjo avstrijskih nacij. Avstroslavizem se ni uveljavil tudi zato, ker so bili proti njemu najmočnejši tvorci politične oblasti takratnega časa- Nemci in Madžari.

2. HRVAŠKO GIBANJE – PREMIK V ČASU REVOLUCIJE 1848–49

Dogodki v letu 1848 – natančneje marca –, ki so zajeli dobršen del Evrope niso bistveno vplivali na bansko Hrvaško, ki je v tistem času že razpolagala s t.i. lastnim političnim življenjem. Razlog za to je pravzaprav potrebno iskati v dveh zadevah – prvič je to, da hrvaški sabor v času Metternichovega padca ni zasedal in drugič je to, da banski prestol že dve leti stoji prašen in nezaseden. Vendar ni samo to, še namestniki banskega prestola – po tradiciji je to bil zagrebški škof – sploh ni bival na Hrvaškem, za razliko od Madžarske, kjer je državni zbor deloval in usmerjal prehod k novim uredbam po legalni – normalni – poti. S takim delom so na Madžarskem zavarovali politično samostojnost, z reformo kmetijstva pa utrdil pot kapitalističnim odnosom v vasi. Na Hrvaškem pa do konca aprila ni bilo zakonite oblasti, ki bi vodila razvoj in se je zato znašla v podrejenem položaju do Madžarske. Ta je sama sprejela zaključke in dogovore, ki pa so bili za Hrvaško usodnega značaja. Spremenil se je državnopravni odnos med Madžarsko in Avstrijo, in Hrvaška kot del Ogrske pri tem ni sodelovala, saj ni imela aktivnega zakonodajnega telesa. V tej novi ureditvi, se je Hrvaška znašla v ukleščnem političnem položaju, ki ji je bil – enostransko – s strani Ogrske vsiljen. Urbarski zakon pa je bil – presenetljivo – izglasovan ob soglasju hrvaških nuncijev in proglašen med 28. marcem in 3. aprilom v vseh hrvaških županijah razen zagrebški. V slednji so namreč imeli primat madžarski plemiči in so popustili zahtevam t.i. *požunskim (bratislavskim) zakonom* šele 14. aprila. S sprejetjem tega zakona, so bile ukinjene – seveda ob odškodnini, ki se jo plača plemstvu – urbarska tkala, devetina oz. desetina in njihova denarna zamenjava in cerkvena desetina. Nenaseljena zemlja – izven naselja (vinogradi) –, ki ni bila vpisana v urbar in manjše kraljevske pravice – na primer krčmarjenje v poletnem času – pa so bile odpravljene, vendar pa niso bile predane v lastništvo oz. pravico kmetom. Pravzaprav se ni nič bistveno spremenilo, niti v t.i. uslužnostnih – servitutne – pravicah, ki so kmetom dopuščale brezplačno uživanje pašnikov in

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

gozdov – srenjske zemlje. Zakon je v praksi uspel zadovoljiti le tistega kmeta, ki je že posedoval dovolj t.i. obdelovalne zemlje, z zakonom sicer ni nič izgubil, a tudi pridobil ne. Kmetje so sicer takoj prenehali izpolnjevati donedavne obveznosti, saj so imeli s prihajajočo pomladjo tako ali tako veliko dela na »svoji« zemlji.

Na vest o revoluciji na Dunaju je skupina izrednih narodnjakov zbranih okoli Ambroza Vranjicana odločila, da izvede hiter poziv Hrvaškega sabora. Meščani pod vodstvom Ivana Kukljeviča so se obrnili s tem predlogom na mestno poveljstvo – edini zakoniti oblasti v Zagrebu –, to pa je 17. marca na Dunaj napotil odbor, ki je od oblasti na Dunaju zahteval razpis volitev v sabor, povrnitev izgubljene celovitosti domovine in tesno spajanje z avstrijskimi dednimi deželami. V domovini pa so hitro začeli s pripravami na sklic velike narodne skupščine, ki naj bi nadomestila sabor in izpeljala program NARODNIH ŽELJA in ZAHTEV. Da pa bi se to izpeljalo kar se da korektno so se dogovorili, da bodo jedro skupščine sestavljali zastopniki današnjega sabora.

Ljudevit Gaj v tem ni sodeloval, je namreč v noči iz 16. na 17. marec samoiniciativno odpotoval v Gradec in tam nadvojvodo Janeza pridobil na svojo stran, šlo je namreč za to da bi barona Josipa Jelačića imenoval za bana. Za tovrstnim ciljem se je na Dunaj odpravil tudi baron Franjo Kulmer, Jelačićev prijatelj, ki je preko konzervativnih madžarskih velikašev načel to vprašanje na dvoru samem. S prihodom Ivana in Gaja na Dunaj (23. marca) je ta plan tudi dobil končno veljavo. Vzporedno s tem, pa se je kandidatura Jelačića v Zagrebu vnesla v program »narodnih zahtev«. Ta tekst je dobil dokončno rešitev s prihodom Gaja iz Dunaja 24. marca.

Gaj je na Dunaju postal za nekaj časa osrednja figura v narodnem preporodu. Ob pomoči študentov na Dunaju je organiziral svečano prireditev, kjer je kralju predal tekst »narodnih zahtev«, ki ga je 25. marca sprejela narodna skupščina v Zagrebu. To je bil program prebujanja, ki je v 30 TOČKAH (poleg Jelačićevega izbora) vseboval vse zahteve značilne za takratna napredna gibanja na poti iz fevdalne družbene organizacije v buržoazno-kapitalistično. V nacionalnem pogledu, pa je zahteval združenje hrvaških delov v politično celoto s samostojno vlado in vsemi pomembnimi elementi lastne državnosti. Te zahteve niso po ničemer zaostajale za programom Madžarske opozicije (narodni program z naslovom »Kaj želi madžarski narod«). Program je bil tako rigorozen kot madžarski, vendar pa kljub temu težnja za nacionalno in politično neodvisnost ne smemo razumeti kot prekinitve državnopravnih vezi z Madžarsko, moramo ga razumeti zgolj kot zahtevo po tem, da se Ogrska preuredi v skupnost enakopravnih narodov in da se ohrani enotnost monarhije Avstrije in Ogrske. Vendar pa je ta hrvaški program izpadel kot nasprotje Ogrske ustave, ki je temeljila na tem, da enotnost monarhije nadomesti personalna unija.

V skladu s hrvaškimi težnjami ban Jelačić ni priznaval Madžarske ustave in peštanske vlade. Prisego kralju je dal brez soglasnosti in prisotnosti ogrskega ministrskega predsednika. Smatral je

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

namreč, da o bodočih odnosih med Hrvaško in Ogrsko sprejema odločitve samo in zgolj hrvaški sabor. Ko se je 18. aprila vrnil iz Dunaja in končno prevzel oblast je Jelačić v svojem razglasu »*hrvaškemu in srbskemu narodu v trojni kraljevini*« in formalno prekinil odnose z Ogrsko. Zahteval je tudi, da nihče od nikogar ne sprejema službenih nalog in da se obračajo izključno nanj in izvršujejo zgolj njegova poveljstva. S tem je dejansko prvič izrazil svoj pristanek na »Narodne zahteve« in vršil politiko Narodne stranke.

V kontekstu s tem je Jelačić 25. aprila naložil vsaki občini razglas, da potrjuje odločitev Ogrskega državnega zbora o odpravi tlake in tlačanstva, dva dni kasneje je dal razglas o kazenskem in sodnem preganjanju vaških nemirnežev in požigalcev – to je sprejel v korist korektnega odnosa med madžarskimi in hrvaškimi kmeti in veleposestniki.

V poteku maja so bila ukinjena vsa oporišča Madžarov v zagrebški županiji in turopoljski občini, a ovira ki je že od začetka razdvajala Hrvaško od Ogrske vlade se je še bolj utrdila, ko je Majska skupščina v Sr. Karlovcih v maju sprejela, da se Srbska Vojvodina, ki poleg južnoogrskih delov obdaja Srem, poveže s Hrvaško v posebno enoto neodvisno od Ogrske vlade.

Konflikt je dosegel vrelišče, ko je 18. maja prisegla hrvaška vlada s 6 ministrstvi – vojaško, notranje, finance, pravosodje, šolstvo in svet pod predsedstvom Dra Gaja, ki je koordiniral odnose med vlado, Banom in Ogrsko. Vzporedno s tem je ban objavil volilni red za novi sabor in ga sklical za 5. junij, takrat bi se tudi izvedla njegova intulacija in umestitev. Kralj je na zahtevo ogrske vlade s pismom prepovedal sklic sabora in pozval bana da se v roku 24 ur javi na dvor v Innsbruck – kamor se je kralj preselil zaradi revolucionarnega duha na Dunaju.

Jelačić je do takrat redno obveščal kraljevega brata nadvojvodo - prestolonaslednika, o svojih potezah, a so pisma ostala brez odgovora. Na dvoru so sicer na njih gledali s simpatijo, saj je Hrvaška v svojih zahtevah zahtevala enotno monarhijo in je nasprotovala zahtevam Ogrske po personalni uniji. Zaradi tega je kralj, kot ustavni vladar z omejeno oblastjo mogel na Ogrskem – pod katero je spadala Hrvaška in Vojna krajina – vse spremembe in politične akcije urejati z Ogrsko vlado in preko podpisa njenega predsednika. Poseben obzir do ogrske vlade je potrebno pripisati položaju na italijanskem bojišču, kjer je padla dokončna odločitev o usodi revolucije v monarhiji, a ogrski državni zbor je svojo pomoč pri obvladovanju italijanske revolucije reševal vzporedno z hrvaškim vprašanjem.

Jelačić se je sprva pokoril kraljevemu pozivu, a je banski Svet njegovi odločitvi nasprotoval. Od njega so odločno zahtevali, da najprej skliče in odpre hrvaški sabor, ki brez banovega sodelovanja – kot predsednika – ne more zasedati. Jelačić se je s to zahtevo strinjal, saj so volitve že bile izpeljane in sabor bi tako lahko nemudoma začel z delom.

Volilni zakon je seveda odgovarjal politični usmeritvi Narodne stranke in povsem verjetno odražal družbeno strukturo na prelomu, čeprav naj bi novi sabor bil »narodni« in ne razredni (kurialni),

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

kot do tedaj. V njem so poleg izbranih zastopnikov sedeli še polnopravni člani t.i. dostojanstveniki in aristokrati. Volilno pravo je volilno pravico priznalo v mestih glede na inteligenčni cenzus oziroma na posedovanje nepremičnine v mestu, v vasi pa zgolj vaškim starešinam. Poleg tega so mestni volivci izbirali zastopnike neposredno, vaški pa so volili na dvostopenjskih volitvah – preko volilnih mož. Prvič je v tak sistem vključena tudi Vojna Krajina. Volilni zakon je več kot očitno favoriziral mesto nasproti neukim in zaostalim vaškim skupnostim – to je tudi bil smoter liberalne buržoazije.

Hrvaški sabor v katerem je prvič bili zastopani tudi srbski prebivalci, na čelu s patriarhom Josifom Rajačičem – slednji je tudi izvedel umestitev Jelačića – se je moral kar hitro soočiti z vprašanjem odnosa nasproti Avstriji in Ogrski, kajti ban se brez podpore in sklepa sabora ni mogel pojaviti na dvoru. To je bilo za zdaj ključno vprašanje, vsa druga notranja vprašanja so bila drugorazredna. Osnovno socialno vprašanje – kmečko vprašanje, je bilo nekako že rešeno s sklepom Ogrskega državnega zbora in banovim pismom 25. aprila, a se je položaj življenja pogosto slabšal.

Bolj ko se je odnos do Ogrske vlade zaostroval, bolj je v ospredje silila ideja o neizbežnosti oboroženega spopada – sploh pa po nalogu Ogrske vlade, da vojska 12. junija napade Sr. Karlovce, središče srbskega gibanja – med Hrvati, pa je vse bolj prevladovalo mišljenje, da je politika avstroslavizma in popolna odcepitev od Ogrske najboljša rešitev nacionalnega vprašanja. Čeprav je avstroslavizem na primer na Češkem takrat doživljal zaton, saj je Čehom zaradi mogočnosti nemštva pretela nevarnost, da utonejo v nemškem morju, so se Hrvati zavzemali predvsem za to, da se organizira popolna neodvisnost za vse male slovanske narode v monarhiji na podlagi južnoslovanske enotnosti. Tako stališče je odločno zastopal Dragutin Kušlan kot predstavnik Hrvaške na Slovanskem kongresu junija v Pragi. Hrvaški sabor je to idejo stopnjeval z poudarjanjem, da je nujno potrebno, da se monarhija preuredi v federacijo po jezikovno-etničnem principu, nasproti zdajšnji razdelitvi glede na zgodovinske pokrajine, temeljujoč na enakopravnosti vseh narodov in enim skupnim parlamentom za skupne zadeve – zunanja politika, vojska, trgovina in finance. Hrvaška bi v tem kontekstu bila spojena z Zedinjeno Slovenijo in Srbsko Vojvodino, s katerima bi bila povezana v trdnejšo skupno zvezo. Tako preurejeno Avstrijsko cesarstvo, bi delovalo kot ustavna monarhija v kateri bi bile zavarovane vse mestne svoboščine. To je bil najnaprednejši program v zgodovini monarhije, čigar realizacija pa je bila odvisna o soglasnosti avstrijskih vladajočih krogov in dinastije. Vendar kaj ko so oni videli zgolj centralizem, popuščali pa so zgolj v odnosu z Ogrsko, kot največjim nasprotnikom, s katero je bila kasneje sklenjena nagodba. Na rešitev v sklopu avstroslavizma nihče od vodilnih akterjev niti ni pomislil. Nekajkrat so se pojavili nagibi, da bi podprli odpor proti Ogrski, katera je na svojem ozemlju priznavala samo en narod – madžarski – vsi drugi (tudi hrvaški) pa so bili zapostavljeni. Vzporedno s časom, ko je hrvaški sabor izgrajeval predlog o svojih državno-pravnih odnosih, ki naj bi ga izročili kralju, je dvor 10. junija sprejel zahtevo ogrske vlade, da razreši Jelačića vseh nalog, ki jih opravlja.

12. junija pa je na pot v Innsbruck krenila odprava Hrvaškega sabora z Jelačićem na čelu. Istega dne je knez Alfred Windischgrätz v Pragi vdrl na Slovanski kongres in ga z vojaško akcijo prekinil, češki general Ivan Hrabowsky, pa je kot odziv na to napadel SR. KARLOVCE in zanetil krvav spopad v Vojvodini. Kralj je odrekel hrvaškemu saboru zakonitost, a v neformalnih odnosih stal na strani Jelačića, zato je odredil, da nadvojvoda Janez nastopi kot arbiter v hrvaško-madžarskem sporu. Jelačić je verjetno svoj položaj še utrdil, s tem ko je 20. junija pozval krajišnike – glavnino avstrijske vojske – na boj na italijansko bojišče – s tem je izkazal, da še vedno izpolnjuje svojo vojaško obveznost. Po vrnitvi v domovino, pa je izvedel, da ga ima kralj namen razrešiti s položaja. Ko je vest o razrešitvi Jelačića prispela v Zagreb, je hrvaški sabor ravno izredno zasedal (21. junij) in v sklopu zasedanja izdal ultimatum, da se Jelačić osvobodi in da se zavaruje kontinuiteta izvršne oblasti z izglasovanjem vladajočega ODBORA, ki bo imel popolno oblast. Pozval je tudi na narodno vstajo in odpoklic krajišnikov iz italijanskega bojišča. Nekoliko kasneje pa je madžarski tisk izjavil, da je hrvaški sabor na predlog Kukljeviča degradiral kralja Ferdinanda V, kar se je kasneje izkazalo, kot zgolj neslana novinarska potegavščina, ki bo očrnila Hrvate. Istega dne pa je prišla iz Innsbrucka zanesljiva vest o Jelačićevem povratku in spravi z dvorom. Z vrnitvijo odposlancev in bana se je ponovno vzpostavilo delo hrvaškega sabora in ponovno je na površje priplavalo ključno vprašanje – odnos z Ogrsko. Sabor je izdal zahtevo, da zahteva politično in nacionalno samostojnost Hrvaške, Srbske Vojvodine in federalizacijo monarhije. Ob prihodu bana v domovino, je zastopnik krajišnikov v Hrvaškem saboru predlagal, da se Jelačiću zaupa diktatorska moč in naziv – kar pa bi pravzaprav pomenilo nepotrebnost sabora.

Do svojega razpusta 9. julija je hrvaški sabor sprejel dokončno obliko rešitve kmečkega vprašanja – ki je razpolagalo s 112 spisi različnih tegob in težav kmetov. Med temi se najprej omenja zmanjšanje kraljeve pravice, vrnitev odvzetega ali zamenjanega zemljišča, ... Kmetje so se v teh zahtevah omejili predvsem na vsakdanje probleme in se niso spogledovali s kakšno večjo agrarno reformo. Niti odškodnina gospodarju (zemljiška odveza) ni izzvala velikega odpora, saj jo je ogrski sabor pripisal državi. Pojavile so se neke kršitve in nelegalno prilaščanje zemlje, a večjih izgrediv ni bilo.

Hrvaški sabor je ostro branil privatno lastnino, zato je privatno zemljo pustil nedotaknjeno. Razen urbarske in naseljene zemlje nobena druga oblika zemlje ni prešla v roke kmeta, pa če je na njej delal že od malega. Sabor je sicer odvil kraljevske privilegije, vendar naj bi jih po koncu revolucije vrnil. V Slavoniji, pa je sabor omogočil uporabo plemiškega hrastovega gozda – to je bilo sprejeto naknadno, saj uslužnostnih pravic še niso popolnoma definirali, izkazalo pa se je, da se bo zaradi neurejenosti le teh kaj hitro vnela kri med kmeti in plemstvom.

Hrvaški sabor se je dogovoril s krajišniki, da se njihovo vprašanje reši po seznamu zahtev, ki so nujno potrebne za normalen odnos – oziroma po tistih, ki so jih krajišniki navedli v svojih peticijah saboru. V saboru se je o krajišnikih razvila debata, ki je vodila v dve smeri, ki sta se razhajali, a nista

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

povzročili resne anarhije. To pa zato, ker so v večini razpravljavci prihajali iz vrst Narodne stranke, ki je do revolucije kljub razhodom uspela ohraniti enotnost neokrnjeno. Največje prilike za konflikte interesov je ponujala razprava o urbarskem vprašanju. Preostalo gradivo pa ne dopušča zaključka, da bi se leta 1848 v Narodni stranki oblikovale frakcije, od katerih bi t.i. levica najbolj onemogočala delo sabora. Zaključki sabora odražajo stališče nacionalnih interesov, ki so po definiciji bolj liberalistični. Izstopale so ideje o tem, da je primarno načelo privatne lastnine in povračilo odškodnine za zemljiško odvezo. Niti tisti poslanci, ki so se šteli med konservativce, niso pri svojih odločitvah bistveno izstopali, sledili so namreč množici, vsaj zaenkrat še.

Čeprav Madžari niso bili zastopani v Hrvaškem saboru so uspeli v Slavoniji, kamor jih je emigriralo okoli 150, zadržati močan madžarski vpliv zahvaljujoč nemškemu meščanstvu. Moč Madžarov je Jelačić sicer takoj po odgoditvi sabora omejil, a ne povsem, ni mogel namreč zrušiti ključni bazi Madžarov (trdnjavi Osijek in Petrovaradin), s tem pa je utrdil moč hrvaških narodnjakov.

Posredniška vloga nadvojvode, se je omejila na vzpostavitev odnosa med nasprotujočima silama. Jelačić je na Dunaju v skladu z odločitvijo Hrvaškega sabora povezavo z Ogrsko pogojeval s federalizacijo monarhije in vzpostavitvijo Srbske Vojvodine. Tovrstno odločitev, pa je lahko sprejel zgolj ogrski sabor, ki pa ji je nasprotoval. Tako je kazalo, da bo edini način za rešitev spora vojaška operacija v vojvodini. Obe strani sta se pripravljali na vojaški spopad na vojvodskem bojišču, medtem, ko je avstrijska oblast ostala skrajno zadržana in se v odnos ni hotela vpletati. Vojne priprave na Hrvaškem pa so bile klavrne, saj se je Hrvaška že itak soočala s pomanjkanjem denarja – večina le tega je namreč šla na Ogrsko. Brezuspšno se je Jelačić poskušal že maja zadolžiti pri Kneževini Srbiji. Vojska ki naj bi šla na pohod, je bila sestavljena iz preostalih rezervnih krajišniških polkov in množva prostovoljcev, ki so bili slabo oboroženi in oblečeni. Poleg vsega pa je Jelačić trpel še pomanjkanje v konjenici. Ogrska je imela pod svojo komando celo carsko vojsko, kar je Jelačiću povzročalo še dodatne preglavice.

V celem času vojnih priprav (avgusta) je bil Jelačić izpostavljen neznatnim pritiskom iz vseh strani. Patriarh Rajačić, je od njega zahteval čimprejšnje prečkanje Drave, to je tudi pogojeval s prekinitvijo hrvaško-srbske zveze. Jelačić se je zavedal svojega slabega položaja, zavedal se je tudi tega, da edino on lahko oz. mora napovedati vojno ogrski. Na Dunaju so nekako že težko pričakovali njegov prodor v Pešto. Jelačića, pa je težila bojazen, ali naj pred prečkanjem Drave zamenja narodno zastavo svoje vojske s carsko in morebiti povzroči s tem to, da se mu na drugi strani Drave priključi se kak del carske vojske, ki drugače podpira Ogrsko. Zanimivo je to, da je Jelačićevo akcijo domače ljudstvo 100 odstotno podpiralo, in nit najmanj ni pomisliti na to, da bi se mu kakšna frakcija zoperstavila, nasprotno, ljudje so bili blazno odločeni za to akcijo in so si od nje tudi ogromno obetali, veliko več kot Jelačić sam, ki je stal na realnih tleh. Podpirala ga je cela Narodna stranka, ki je imela tudi velik vpliv na ljudstvo in ta se je izkazala v taki enotnosti kot še nikdar.

Ko je Jelačićeva vojska 11. septembra prodrla v Međimurje in ga takoj pripojila Madžarski, tam ni naletela na noben odpor, nasprotno, velik del oddelkov vojske se je priključil Jelačićevemu pohodu pod carsko zastavo. Tako je vojska s polno paro nadaljevala pot, vendar cilja v 14 dneh ni dosegla. Desno krilo vojske, pod vodstvom generala Rozha, se je pri prečkanju Drave izgubilo in tavalo nekje v neznanem, zajela ga je tudi sovražna vojska in preprečila kontakt z Jelačićem. Jelačić se je z zelo okrnjeno – lačno, oslabiljeno, ... – vojsko znašel pred Pešto, kjer je 29. septembra naletel na oster odpor sovražnika pod vodstvom generala Moga. Bitka se je končala neodločeno, a sovražnik je hitro zasedel ugodni položaj in s svojo konjenico in topništvom čakal na akcijo. Jelačić je zaradi oslabiljenosti privolil v tridnevno premirje, ki naj bi ga izkoristil za to, da bi neopazno smuknil proti SZ in s hitrim gibom prišel do Donave. Ker ga sovražnik ni priganjal, se je vzdolž reke premikal proti avstrijski meji, kjer naj bi zbral moč s katero bo začel ostro bitko. Vzporedno s tem dogajanjem, pa se je 6. oktobra na Dunaju zgodila ponovna revolucija, ki je bistveno vplivala na potek dogodkov. Jelačić se je znašel med dvema ognjema, na eni strani se je dvignila razjarjena množica v mestu, z druge strani pa se mu je sunkovito približevala madžarska vojska. Jelačić se je odločil, da bo najprej pokoril razjarjeni Dunaj, ki je z revolucijo ogrozil dinastijo samo in sploh obstoj Avstrijske monarhije. Istočasno pa je že izvedel, da ga je cesar imenoval za komisarja in vrhovnega komandanta na Ogrskem in da je ogrski sabor razpuščen in v državi proglašeno vojno stanje. Tako se je v prvem pogledu zdelo, da je hrvaški avstroslavizem, ki je bil prvotno načrtan končno ubral tisto predvideno pot, da s sodelovanjem slovanskih narodov in dinastije ustvarimo monarhijo, kot skupnost enakopravnih narodov.

Toda dvor je sledil svoji načrtani poti, ki ni potekala vzporedno z prej omenjeno. Ponovno je zadušitev Dunajske revolucije, tako kot marca, bila predana knezu Windischgrätzu. Ta je bil 16. oktobra, ob nasprotovanju cesarja, imenovan za vrhovnega komandanta cele avstrijske vojske izven italijanskega bojišča, s pravico da sprejema vsakršne politične odločitve, ki so v korist in interes reda. Tako je bil Jelačić glede na prejšnje imenovanje podrejen Windischgrätzu in njegova vojska je zategadelj skoraj prenehala obstajati in tudi on sam ni mogel delovati več kot samostojni in samosvoji faktor.

Med Češko javnostjo se je na začetku oktobrske revolucije pojavil sum v demokracijo v državi, opozarjali so, da se bo trenutni vojaški despotizem uveljavil tudi potem, ko bo revolucija že odpravljena. Zbali so se, da bi favoriziranje nemštva skozi vojaški despotizem lahko pomenil grožnjo malim slovanskim narodom. Tako je v zraku visela odločitev: ali za svobodo ali za narodnost. Ideje avstroslavizma pri Čehih je podžigal Jelačić, ko je pošiljal svoje poslanice praškemu društvu »Slovanska Lipa«, v katerih je priključitev pod Dunaj opravičeval s tem, da je Slovanstvo največja podpora Avstrije in da je Avstrija oživlja Slovanstvo.

Med hrvaško javnostjo ni bilo nobenega kolebanja o obsodbi revolucije, jasno je obveljalo stališče, da je to maslo Madžarov in pristašev frankfurtskega parlamenta, ki hočejo očrniti in uničiti Slovane. Kušlan je poleg teh izjav, v svojem časopisu objavljajal osnutke za prenovo cesarske Avstrije po načelu ustavnosti – to je bil predelal načrt o federalistični preobrazbi monarhije, ki ga je zasnoval že Ognjoslav Ostrožinski. Revolucijo pa sta med zavednimi narodnjaki izrecno obsodila Kukuljevič in Šurlek, ki sta dosledno ostajala na strani avstroslavizma, ampak sta po padcu prestolnice 1. novembra posumila, da je avstrijska vlada bolj naklonjena izgradnji absolutizma in centralizacije kot pa federalizaciji. Ta preobrat se je zgodil s prihodom kneza Feliksa Schwarzenberga na oblast, ki je vodil avstrijski čoln po navodilih svaka Windischgrätza. Preobrat pa je potrebno vezati tudi na to, da je oblast na dvoru 2. decembra prevzel Franc Jožef, ki se je kot novi cesar obvezal da ne bo spoštoval obljub svojih predhodnikov. Jelačića je imenoval za guvernerja Dalmacije in Reke, a to še ni pomenilo, da ga je osvobodil podrejenosti vrhovnega komandanta. Dalmacija pa kljub temu ni vzpostavila tesnejšega odnosa s Hrvaško. S tem dejanjem se je prvič po dolgih stoletjih ponovno navidezno združila vsa »hrvaška zemlja« v celoto, izvzemši Međimurje in Reko. Istri se ni uspelo preko Reke vezati na Hrvaško, zato je ostala samostojni del izvzet iz Hrvaške, v Dalmaciji pa se stanje po revoluciji ni nič spremenilo in zedinjenje s Hrvaško ni imelo perspektive. Za tak razvoj hrvaških dežel je sigurno kriva daljša odsotnost bana Jelačića izven domovine – banski svet, ki ga je Jelačić imenoval pred vojno je namreč izgubil kompas. Bistveno pa so na razmere v njem vplivale težnje avstrijske vlade, da si ga podredi. Kar pa ji ni uspelo, saj so izven tega sveta delovali še neki odbori, ki so po odgoditvi sabora pripravili zakonske načrte in paralelno vodili politiko. Upravnem režimu so županije resda postale običajnemu človeku dostopnejše, ampak vodilo jih je še vedno plemstvo, ki je favoriziralo svoje vrste.

V jesenskem času so se stopnjevali konflikti na vasi zaradi vinske desetine in rabe gozdom, medtem ko je bila po navodilu iz Dunaja popolnoma odpravljena cerkvena desetina in sedmina. Nezadovoljstvo kmetov z zakonodajo se je kazalo v tem, da so bili apatični do vključevanja v vojsko in obrambe domovine.

Po pričevanju analitikov je politično življenje po jeseni naglo zamiralo. Vojna je prinesla ogromno bremena, finančni in socialni položaj se je slabšal in zainteresiranost za politično udejstvovanje in zanimanje je bila minimalna. Bistvo s katerim so se soočali prebivalci je bilo reševanje problema lastne eksistence. Na tako razpoloženje je vplivala tudi odsotnost večine politikov, zavednih nacionalistov in odgoditev sabora. Spodbuda za spremembe in aktivnost je prihajala le še iz društva »Slovanska Lipa«, ki je tudi bilo vrelišče češkega narodnega premika. Na Hrvaškem je ideja za osnovanje takega društva prišla iz ust Kušlana, saj je bil nagovorjen od čeških kolegov, da naj se osnuje čim več slovanskih središč, ki bodo komunicirala z Dunajem. To bi sicer na Hrvaškem pomenilo ponovno obuditev parlamentarizma in razpis volitev v parlament. Tako sta vprašanji hrvaškega

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

predstavništva na Dunaju in odnos Hrvaške z Ogrsko postali aktualni za »društvo Slovanske Lipe na Slovenskem Jugu«, ki je bilo sredi decembra formirano v Zagrebu. Društvo je imelo prioriteto, da gradi slovansko narodnost in vzajemnost slovanskega naroda; da se v prakso privede načelo monarhičnosti in demokratičnosti; da Avstrijska država postane zvezna država, sestavljena iz samostojnih, pokrajinsko-državno ločenih delov, ki so razdeljeni na temelju jezikovno-etnične pripadnosti; in da se formira neka skupna blagajna za skupne zadeve. Vidi se, da se je društvo nagibalo k idejam avstroslavizma, a je zastopalo načelo liberalizma – vprašanje kmetov je bilo popolnoma izločeno. Gibanje ni bilo kot neka posebna organizacija izven Narodne stranke, ni pa bilo politično dejavno. Narodnjaki so ga osnovali kot neko narodno društvo po vzoru praške Lipe, ki ni bila politična stranka, pač pa zgolj organizacija ki je združevala oba politična pola v korist češkega premika. Napačno pa je mišljenje, da je bila hrvaška različica te Lipe, ker ni združevala obeh polov, bolj na strani Nacionalistov kot pa recimo Jelačića. Se je pa res s časoma Lipa prizadevala, da bi spodkopala zaupanje Nacionalistov do Jelačića, in to se je zgodilo na Češke, ko je Jelačić (marca 1849) dal neko novinarsko izjavo na temo, da se razhaja z Windischgrätzom o nacionalnem vprašanju. Dan po tem je avstrijska vlada razpustila parlament in izdala vsiljeno centralistično ustavo.

Pot k oktroi je bila jasno načrtovana že v prvih nekaj dneh teta 1849, ko je prišlo do konflikta med vlado in državnim zborom v zvezi z ustavo. Takrat so češki poslanci prešli v opozicijo in se združili skupaj z nemškimi liberalci, ki so čutili, da vlada pripravlja neke sporne akcije.

Kako je Jelačić reagiral na vsiljeno ustavo, ni povsem znano, je pa nekaj dokazov, ki jih je zbral Kulmer, o tem, da ni ravno soglašal s postopki vlade. Marca 1849 je Jelačić v nekem memorandumu cesarju potožil, da ne soglaša z akcijami Windischgrätza, ki jih v navezi z ogrskimi konservativci dela na Ogrskem. Pozval ga je tudi na ustanovitev Srbske Vojvodine, reforme v Vojni Krajini in na razpis volitev v novi hrvaški sabor. Globoko ogorčen nad vladavino Windischgrätza je počasi zapuščal politično prizorišče. Ko se je vrnil v Zagreb, je izdal tiskovni zakon, ki je omejil svobodo tiska. Windischgrätzu ni bil več podrejen, svoje delo pa je nadaljeval samo še kot komandant južne vojske, ki zaključuje fazo zadošitve madžarske revolucije in objavo vsiljene ustave.

Po objavi tiskovnega zakona se je Kušan z Gyulo Andrassyjem (tajnik madžarske vlade) dogovoril za sodelovanje proti Avstriji. Šlo naj bi za rahljanje odnosov, s čimer bi madžarska vlada omogočila hrvaški, da Poljak Jozef Bem nasledi Jelačića. Seveda tega madžarska vlada ni sprejela, saj ni hotel rušiti integritete lastne države. Julija (28.) je ogrski zbor, na svoji zadnji seji sprejel narodnostni zakon, ki je spoštoval jezikovno enakopravnost.

V splošnem vsiljena ustava ni povzročila bistvenih sprememb, kmetje niso zaznali nič nenavadnega, tako da bistvenih sprememb ni bilo. Društvo Slovanska Lipa ja počasi začelo usihati, medtem ko je društvo Slovanski Jug, še naprej ostro kritiziralo politiko Avstrije. Februarja 1850 je bil

ukinjen Banski svet in aprila še Ilirska čitalnica v Zagrebu, ki je bila duša nacionalnih idej. Hrvaški sabor pa je aprila 1850 dobil posmrtno priznanje, ki je izražalo zahvalo za požrtvovalno delo in gradnjo skupnega pravnega sistema. Vladar je tudi rehabilitiral sklepe, ki jih je sprejel sabor na zadnji seji, če so se le ti ujemali z vsiljeno ustavo.

3.1 REVOLUCIJA LETA 1848 – 49

25 marca leta 1848 je hrvaški sabor izdal »zahteve naroda«. S tem je zahteve evropskih revolucionarjev uskladi s potrebami in zahtevami hrvaškega naroda. Kot pravi sodobnik Ivan Perkovac, se je leto 1848 zgodilo prehitro, demokracija in federalistične težnje so nad nas padle tako rekoč iz neba nepričakovano, zato je se morale soočiti z zastarelo fevdalno družbeno ureditvijo. Ves napredek pa je seveda moral iti preko dinastične pisarne, tam pa so sedeli pretežno konservativno misleči posamezniki, ki jim je bila demokracija nekaj povsem tujega, če ne celo spotikanja vredna. Zato je povsem normalno razumeti, da je vlada, ki je prevzemala oblast bila že v startu obsojena na propad. Sploh pa je v tem času težko govoriti o nekakšni »hrvaški revoluciji«, šlo je bolj za nek stalno prisoten uporni duh, ki je bil neorganiziran, a je vseeno prilil olje na ogenj. Bilo naj bi to gibanje hrvaških kmetov, ki so zahtevali odpravo fevdalizma, osebno in materialno svobodo. Bilo je tudi gibanje, ki je dodobra zamajalo temelje hrvaškega plemstva, ki je kasneje poprosilo cesarja, da zaradi varnosti bana Jelačića imenuje za vrhovnega poveljnika vojske na Hrvaškem in v Krajini.

*

Strokovnjaki opozarjajo, da je problematika gibanja, ki je zajelo Evropo v večini složna. V ospredju je bila borba za socialne pravice in proti-buržoazni boj, medtem ko se je revolucija sama v srednje in vzhodnoevropskem prostoru stopnjevala do zahteve po nacionalni enakopravnosti. Zahteve posameznega naroda po svojih nacionalnih pravicah, pa so onemogočale izgradnjo nekega skupnega nadnacionalnega kontrarevolucionarnega gibanja, zaradi česar je bil uspeh revolucije vnaprej obsojen na neuspeh.

Že od 1845 je po Evropi vel negodovalni duh; gospodarska nestabilnost, bolezen krompirja, nasploh slabe letine in številne bolezni; upor kmetov v Galiciji leta 1846, ki je spodbudil vsesplošni upor francoskih kmetov že leta 1847. Tudi v nemških deželah, se je že predhodno kuhalo negodovanje, ki pa je bilo s strani pariških akcij samo še podkrepljeno in nepripravljeno na kompromise. Reforme, ki so buržoaziji utirale pot na oblast je aktivno podpirala Anglija. V korist svoje moči na Mediteranu je vplivala na revolucijo v Palermu, kjer so uporniki bili boj za samostojnost Sicilije v okviru Neapeljskega kraljestva in si hitro izborili ustavo. Vzporedno tem dogodkom, pa je madžarsko plemstvo v Avstriji poskušalo iztržiti čim večjo samostojnost Ogrske in si pridobiti kar največ nacionalnih pravic. S tem ko sami v okviru Ogrske drugim narodom niso popuščali niti za milimeter in vodili kruto madžarizacijo.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Revolucija 22-24. februarja se je odvijala na pariških ulicah z težnjo ljudstva, da izsilili buržoazno republiko, na temeljih socialnega prava – pravic delavcev. Revolucija je imela vodilo, da osvobodi proletariat in izsili od vladajoče buržoazije javno razpravljanje o potrebah delavcev. Za voljo tega je moral proletariat pri delu nadzorovati vlado, ker drugače bi ona kar hitro pozabila nanj. Iz tega naslova, pa se pojavi potreba po ustavnosti.

Prve akcije februarske revolucije so prinesle na oblast liberalce v J Nemčiji, vrnile so ustavo italijanskim državam, spodbudile L. Kossutha, da je v ogrskem zboru držal oster govor o zahtevah po ukinitvi fevdalnih odnosov in samostojnosti Ogrske. S tem govorom je ohrabil upornike na Dunaju in jih pozval v boj (t.i. barikadni dnevi) za zrušenje Metternichovega sistema in vzpostavitve ustavnosti. Tudi na Češkem so radikalci, zbrani v društvu »Repeal« že sestavljali češki narodni program, ki je poleg samostojnosti predvideval še izenačitev češkega in nemškega jezika na Češkem. Nič drugače se ni dogajalo v Nemčiji in Italiji, kjer se je narod zgodil v korist manjšanja vpliva Avstrije v njihovih deželah. V Milanu so med 18. in 22. marcem očistili mesto avstrijske vojske, Piemont pa je 25. marca napovedal Avstriji vojno, v korist zadušitve absolutistične oblasti in vzpostavitve samostojnosti celotne Italije.

Avstrija se je znašla v nezavidljivem položaju, tako da se je obrnila lahko le še na svoj vojaški rezervoar v Krajini, vendar tudi tisti ji je kmalu obrnil hrbet. V Zemunu in Pančevu so 22. marca namreč srbi organizirali vstajo, ki se je obrnila proti vladi. Madžarski Srbi so priznali primarnost madžarskega jezika na državni ravni, v korist enotne države, v zameno pa so želeli da jim ogrski zbor prizna narodnost, cerkveno in šolsko avtonomijo, privatno rabo svojega jezika, vsakoletni sklic zbora in volitve samoupravnih krajišniških oficirjev. Hrvati pa so na narodni skupščini v Zagrebu 25. marca postavili cilj združiti hrvaška ozemlja v celoto, vzpostaviti lastno neodvisno ministrstvo in vrnitev vojakov iz Italije. A za voljo teh želja, so se morali oboji po robu postaviti ogrski načrti madžarizaciji, ki ni dopuščala veliko manevrskega prostora nemadžarskim narodom, zavedajoč se dejstva, da je nemadžarski narod na Ogrskem številčno močnejši!

Do pred samim zlomom revolucije je Ogrska neogrskim narodom zavračala vsakršno priznanje večjih pravic kot le tistih splošnih – tistih, ki jih ima pravico uživati vsak državljan. Vendar pa je bila nova ustava – aprilski zakoni – razglašena z velikimi zadržki in ne preveč velikim odmevom, saj je bila namenjena Ogrski (vsem deželam Ogrske), v očeh Madžarov pa je izpadla kot njihovo favoriziranje proti nemadžarskim narodom, ki pa so za nameček na Ogrskem v večini¹. Revolucija ki se je zgodila, pa je bila plod in odgovornost cele Ogrske, kot navidez homogene enote z eno madžarsko nacijo, ki se bori za avtonomijo. Ferencu Deaku – sodeloval pri revoluciji in nastanku madžarskega nacionalnega programa – tako ni preostalo drugega, kot da se postavi na čelo revolucionarnega gibanja – plemstvo ga namreč ni bilo sposobno zadušiti – in s tem prepreči državljansko vojno znotraj Ogrske.

¹ Madžarov je na Ogrskem številčno 4 milijone, nemadžarov pa skupaj 10 milijonov.

26. maja je »KLUB ENAKOSTI«, katerega duša je bil pesnik Petöfy, v svojem programu zapisal, da so osnovne ideje prebujajoče se Evrope ideje francoske revolucije, da pa smo mi v peštanski revoluciji osnovali svoje lastne ideje. Slednje je povzel v stavku; *«pri nas je vse samo teoretiziranje!«* Kossuth pa je dogajanje okoli revolucije kometiral; *»od demokratičnega sistema in duha ne bo nič, vse dokler se bo aristokracija »borila«zanj!«*

Takšen odnos plemstva do nacionalnega vprašanja je spodbudil zbiranje hrvaških upornikov in prve udarce. Dogajalo se je namreč to, kar je predvidel Josip Neustädter; to, da so Hrvati na poti posnemanja Madžarov pri njihovih separatističnih idejah in da jih bo edino Jelačić uspel voditi tako, da se bo ta pot vila zakonito in lojalno nasproti dvoru. Zlobni jeziki, so trdili, da je revolucionarni duh pod Jelačićevim vodstvom skrenil na pot vdanosti dvoru in rešitvi stare Avstrije.

Nacionalni konflikti so bili dogajanje številka ena tudi v avstrijski polovici monarhije. Sploh od takrat, ko je pruski kralj izjavil, da Prusija izginja v Nemčiji, se je nacionalni boj znotraj Nemške zveze dodobra vžgal in potisnil pruske ideje ob bok dogajanja. Vendar pa je dunajski parlament vseeno sprejel sklep o tem, da morajo biti deli avstrijske polovice monarhije brez ozira na nacionalno pripadnost zastopane v vsenemškem parlamentu v Frankfurtu, kjer je združevanju nemškega naroda potrebno dati prednost. Tem sklepom se je odločno zoperstavil František Palacky, idejni vodja čeških liberalcev, ki je na poziv za pripravo odbora v Frankfurtu dejal, da je za obstanek češkega naroda bolje da se Avstrija ohrani. Dejal je: *»če bi avstrijska država razpadla, bi jo morali čim prej ponovno sestaviti«*. S tem je Palacky hotel povedati, da bi se slovanski narodi utopili v Veliki Nemčiji in da je za njih bolje, če gradijo na idejah avstroslavizma, seveda ob pretvorbi monarhije v federacijo enakopravnih narodov in ohranitvi dinastije Habsburžanov. Zanimivo pa je omeniti v zvezi s tem tudi to, da je dvorna pisarna 8. aprila priznala na Češkem češkemu jeziku iste pravice kot nemškemu – to je bilo tudi ključno vodilo češkega nacionalnega gibanja. Vendar veselje ni dolgo trajalo, saj je že junija vojska v krvi utopila češko revolucijo.

Ne samo madžarski, ampak tudi nemški buržoazni revolucionarji in demokrati niso pokazali revolucionarne doslednosti v nacionalnem vprašanju. Tako tudi evropska demokracija v marcu ni pokazala svoje demokratične širine in čvrstosti. To se je kazalo pri spodrsnjaju čartističnega gibanja, ki naj bi angleškimi delavcem na široko odprl vrata v parlament, pa so voditelji namesto tega pobegnili pred oboroženo buržoazijo. 16. aprila je oborožena Francoska buržoazija pomagala začasni vladi, da vojsko ponovno vrne v Pariz in obračuna s proletariatom. Pruski general, pa je samovoljno izničil dogovor kraljevskega komisarja in Poljakov – na osnovi tega dogovora so se Poljaki začeli razoroževati – ter izkoristil šibkost Poljakov in jih priključil nemški zvezi. Preostali poskusi vstaje v Galiciji pa so zaradi družbenega nesoglasja propadli, plemstvo namreč ni znalo oceniti pomena kmečkega vprašanja, obenem pa se ni hotelo odpovedati svojim imperialnim težnjam. Je pa krakovski revolucionarni komite

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

podal izjavo – razglas – za celotno Evropo, v katerem je navedel, da akterji ki izvajajo pomore in štejejo žrtve, prevzemajo popolno oblast v Evropi. Osvobodilna vojna Italijanov, pa je očitni začela slabeti, saj je neapeljski kralj izkoristil konflikt s parlamentom, ga razpustil in vpoklical vojsko, ki je razgnala revolucionarje.

Težišče revolucije pa se je vse bolj pomikalo v Avstrijo in Nemčijo. Vsiljena ustava, razpust parlamenta, ... vse to je spodbudilo, da je ljudstvo ponovno napolnilo dunajske ulice in pregnalo dvor v Innsbruck. S tem dejanjem, so revolucionarji dobili dober občutek in vero v borbeni duh. Vlada pa je morala iznajti princip v katerem bo »suvereni« narod sam izvolil ustavo. V Nemčiji pa je revolucija nekako zamrla, njen revolucionarni duh je upadel, čeprav naj bi nemška buržoazija kaznovala nenemške kmete brez kakršnega koli razloga. Tudi položaj na Ogrskem ni bil rožnat, srbski narodni sabor je zahteval da se madžarskim Srbom prizna poseben politični teritorij, ki bi se pod Ogrsko krono povezal s hrvaškim ozemljem.

Takšen in še slabši položaj Slovanov v monarhiji je sprožil idejo o slovanskem sodelovanju – slovanski kongres, 3. junija v Pragi –, preko katerega bi skupno tržili dobrine iz Dunaja. Kongres je v svojem manifestu evropskim narodom sporočil, da zahteva pravičnost za slovanske narode in v skladu z ideali francoske revolucije (1789) zahteval enakost, svobodo in bratstvo. Delo kongresa je močno onemogočala stalna prisotnost kneza A. Windischgrätza, ki je s svojo vojsko v času kongresa za cel teden zasedel Prago in nato vdrl na kongres sam in ga razgnal.

Pariški dogodki so se v lažji obliki pojavili na Dunaju. Demonstracije delavcev zaradi znižanja dnin ženskam in otrokom, so se praviloma končale v krvi, bile pa so izključno razrednega vzroka – borba med proletariatom in buržoazijo. Ko je buržoazija v krvi utopila češko vstajo, je požugala v opomin Jelačiću, da je bolje, da organizira poslušnost svoje črede v Italiji in doma.

Poraz italijanske revolucije je bil pisan na kožo Avstriji, ravno tako pa ji je ugajal potek dogodkov na Ogrskem. General Hrabowsky namreč ni uspel zatreti vstaje Srbov proti cesarski oblasti, uspelo mu je le razbiti in požgati Srbske vasi. Jelačić, pa je v odnosu do ogrske vlade vedno zastopal stališče cesarja, zato je, ko je 11. septembra prečkal Dravo on bil v prvi vrsti cesarski general, ki je z Radetzkyem in Windischgrätzom odigral vlogo grobarja narodne svobode.

Po teh dogodkih, natančneje 3. oktobra je cesar končal dvoličnost dunajske politike in razpustil madžarski zbor in Jelačića imenoval za svojega namestnika in vrhovnega zaupnika na Ogrskem. Madžarski narod je sicer še nadaljeval revolucionarno dejavnost, a je bilo s pridom novih okoliščin vse brezupno. Kar pa ni veljalo za proletariata na Dunaju, ta je dodobra pognal (6. oktobra) dvoru strah v kosti, tako da je cesar Dunaj zapustil in prepustil Windischgrätzu in Jelačiću, da obračunata z uporniki. Zadušitev upora je močno odjeknila v Berlinu, kjer so organizirani proletarci odgovorili z oboroženim spopadom.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

V brezupu so ostali tudi napor poljske emigracije in Bakunija. Ta je v svojem »manifestu Slovanom« izjavil, da je Evropo zajela dvojica nepridipravih – revolucionarji in protirevolucionarji –, ki se ne znajo zmeniti. Nagovoril je Slované, da se morajo povezati z Madžari proti Windischgrätzu.

V začetku marca 1849 je dunajski dvor dokončno odvrnil masko, sprejel je odločitev o razpustu avstrijskega parlamentarizma in izdal vsiljeno ustavo za vse narode monarhije. Kar pa se jim je maščevalo, vsaj na Ogrskem, kjer so konec marca iz prestola vrgli Habsburžane. V Prusiji pa so obsodili ustavo, ki je favorizirala nemško buržoazijo in jo je izdal frankfurtski parlament. Dvignil se je celoten delavski razred na Saškem in zahteval pravice proletariata, ampak vstaja je bila krvoločno zatrta. Ravno tako je vojska princa Luja Napoleona (predsednik Francoske republike) julija zavzela Rim in ga vrnila papežu. Preostali pa sta še žarišči na Madžarskem in v Benetkah. Madžarom so skušali pomagati Poljaki, Hrvati (društvo »Slovanski Jug«), ki jim je predhodno ogrski zbor priznal jezikovne zahteve v šolstvu, uradih in cerkvi, a pomoč je bila neuspešna, saj je ruski car odločno pomedel z vsemi uporniki. 22. avgusta pa je avstrijska vojska zavzela Benetke in pogasila še zadnje revolucionarno žarišče v Evropi.

Zmaga kontrarevolucije je bila v političnem smislu popolna, ponovno je bilo vzpostavljeno stanje pred revolucijo – noben narod si ni izbojeval svoje nacionalno-politične samostojnosti in družba je še vedno ohranjala fevdalne odnose.

3.2 »NARODNE ZAHTEVE« OD 25. MARCA – PROGRAM HRVAŠKE LETA 1848

I

Gajeve »dalmatinsko-hrvaško-slavonske novce« so 4. marca svoje bralce obvestile o revoluciji v Parizu, štirinajst dni kasneje v Nemčiji in malo za tem že o zbiranju ljudstva na dunajskih ulicah v upor proti Metternichu. Opozorili so tudi na izstavitve narodnih zahtev češkega naroda in revolucionarni govor L. Kossutha v ogrskem zboru 3. marca, v katerem je zahteval reformo družbenih odnosov. Ta govor je spodbudil razmišljanja med hrvaškimi nacionalisti. Ko je 15. marca prišlo na Hrvaško prvo poročilo o akcijah na Dunaju, se je v ožjem krogu nacionalistov pod pokroviteljstvom Ambroža Vranjicana sprejela odločitev o politični akciji. Ker namestnika bana ni bilo v državi je akcija stekla pod nadzorom mestnega načelnika Janka Kamaufa, ki je za 17. marec sklical zasedanje mestnega sveta, ki bi se pretvoril v zbor celega mesta. To je bila prva prava narodna skupščina v zgodovini Zagreba, na kateri so sodelovali »vsi« prebivalci mesta (meščani, delavci, plemstvo, duhovščina, stari mački in mladež), ki so se odzvali povabilu da sooblikujejo pota prihodnosti. Zasedanje je vodil Ivan Kukuljevič, bil je tudi edini govornik. V svojem govoru je omenil načela francoske revolucije, opozorilo Madžarom in da sprejemajo odločitve za Hrvate samo ob njihovem soglasju. Podana pa je bila tudi zahteva cesarju, da skliče hrvaški sabor,

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

razpiše volitve vanj, vrne enotnost Hrvaške domovine in zagotovi federacijo monarhije. Izglasovan je bil tudi 6 članski odbor, ki bo cesarju izročil zahteve – ta je 19. marca krenil na Dunaj. Delegacija je 20. marca prenočila v Varaždinu, od koder je Vranjican napisal važno pismo Kukuljeviču – *Pismo izraža dejstvo, da je bil Vranjican glavno gibalno narodnega gibanja. V njem je pozval Kukuljeviča, da se je na Madžarskem že sestala prva vlada pod vodstvom L. Batthyanya in da morajo na Hrvaškem temu slediti in oblikovati nekakšen stalni komite (4 člani – Kukuljevič, Praus, Žerjavič in Rubido), ki bo javno zastopal interese celovite Hrvaške.*

Vzporedno s pripravami na sklic velike narodne skupščine, ki bi dala dokončno formo gibanju in Narodni stranki, se je osnovala »narodna vojska – straža«, ki so jo sestavljali študenti akademije pod vodstvom profesorja Matije Smodeka.

II

V Zagrebu so tekle divje samostojne akcije katerih cilj je bil imenovanje polkovnika barona Jelačića za bana. Posebej za to se je zavzel Gaj pri maršalu Nugetu in nadvojvodi Janezu, ki je kazal posebne simpatije do nacionalnega gibanja v Sloveniji in na Hrvaškem. Za zapolnitev banskega stola z Jelačićem, pa sta se navdušila zato, ker sta potrebovala odločno osebo na čelu Vojne Krajine – ki kot baza avstrijske vojske omogoča obstoj Avstrije. Seveda pa je imenovanje Jelačića spodbudilo veliko negodovanje, češ da je Gaj izpeljal neke mahinacije in prevaral dvor v svojo korist. Temu je dodal svoje še madžarski podkancler, ki je zahteval, da se imenovanje izvede ob odobritvi ogrskega ministrskega predsednika – tako je imenovanje za nekaj časa obviselo v zraku. Tista natolcevanja o mahinacijah, pa so se deloma izkazala za upravičena – Gaj je namreč grofa Alberta Nugeta na Dunaju spoznal s slovanskimi študenti na Dunaju, te pa so mu obljubili, da ga bodo ponovno integrirali v politično življenje. Ta skupina 68 slovanskih študentov je poslala v domovino predlog, da Gaja, Vranjicana in Kukuljeviča nemudoma proglasijo za predstavnike začasnega narodnega odbora. Nuget se je še posebej obrnil na Kukuljeviča in Vranjicana in ju pozval, da se v korist Hrvaške pomirita z Gajem. Zgoraj navedena družina študentov je 21. marca poslala še en napotek v domovino, v katerem obširno razlaga svoj predlog o nastanku začasnega odbora z zgoraj omenjeno trojico. Pravijo, da sta svoboda in narodnost dve nerazdružljivi stvari in da se morajo v domovini za to boriti. Naprošajo svoje brate, da se odpravijo pred vladarja in izsilijo narodno skupščino, v kateri bodo samovoljno izbirali bana, sami odločali o svoji svobodi. Zahteve so cesarju bile izročene, vendar pa se odnos med delegati ni uredil tako kot so si mnogi želeli – mnogo poslancev in članov delegacije sploh ni pristopilo k cesarju.

III

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Ohranjeno izvorno gradivo ne dopušča da se v vseh posameznostih spremlja priprave na veliko skupščino 25. marca, kajti tako ali tako sta obstajali dve skupščini, na katerih so »narodne zahteve« dobile svojo dokončno formo. Ni povsem poznano na kateri »seji naroda« so pravzaprav pričakovali njen zaključek. V obliki letaka je ostal ohranjen tekst »Narodnih želja«, ki ga je moč dodobra enačiti s tekstom »Narodnih zahtev«. Možno je tudi, da je na nastanek teh vplival program madžarskih zahtev (»Kaj želi Madžarski narod?«), ki so ga peštanski radikalci razglasili 15. marca. Te so bile hrvaškimi krogom dostopne teden dni po razglasitvi, saj jih je Gaj dobil po pošti iz Budima.

Dragocen pa je podatek – hrani ga časopis Neustädt – ki govori o tem, da so bili na skupščino 22. marca pozvani le člani zadnjega Hrvaškega sabora, ki so edinole lahko dali stanovitno težo in zakonitost sklepom. Takratno zasedanje je vodil Janko Draškovič, zapisnika pa je bil Kukuljevič.

PROGRAM »ŽELJE NARODA«

- izjavljene v veliki narodni skupščini mesta Zagreb 22. marca 1848

Mi želimo:

1. še vedno hočemo biti, kakor smo tudi do sedaj bili pod ogrskim kraljem in njegovo krono,
2. zahteva po združitvi vseh treh delov – monarhij (Hrvaška, Slavonija in Dalmacija) hrvaškega ozemlja v celoto pod ogrsko krono,
3. samoupravo in narodno neodvisnost, ter posebno politično administracijo in našemu saboru odgovorno ministrstvo – ki bo skrbelo za finance,
4. uvedbo narodnega jezika v notranjih in zunanjih poslovanjih naših monarhij,
5. uvedbo narodnega jezika v nižje in višje šole (v vse šole),
6. politično in duševno rast utemeljeno na Slovanskem in Hrvaškem duhu utemeljeno,
7. svobodo tiska,
8. čimprejšnji sklic sabora, na katerem naj se takoj zastopa Dalmacija,
9. vsakoletni državni sabor v Zagrebu, Osijeku, Zadru, Splitu ali Reki, ki ga lahko izredno na zahtevo naroda skliče ban,
10. na saboru zastopanost vseh družbenih slojev – plemstvo, meščanstvo, duhovščina in kmetje,
11. enakost vseh stanov, veroizpovedi in vsakega človeka pred zakonom, zajamčeni morata biti tudi javnost in porota,
12. enakopravno nošenje bremen oz. plačevanja davka od vseh prebivalcev,
13. možnost odkupa tlake – tudi t.i. zemljiška odveza,
14. povzdigniti narodno banko na nivo banke na Ogrskem,
15. vrnitev narodnih blagajn, s katerimi je upravljala Ogrska – s tem naj bi zdaj upravljalo naše ministrstvo,

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

16. narodno vojsko,
17. da vojska dobiva domače poveljnike, redno plačilo in redno hrano in da se vojaki iz italijanskega bojišča vrnejo domov,
18. da t.i. narodna vojska priseže kralju, ustavi, občinski ustavi in na samoupravno svobodo lastnega naroda,
19. izpust vseh političnih zapornikov naše trojne (Hr., Slav. in Dal.) kraljevine,
20. svobodno in liberalno občevanje z našimi sosedi v Srbiji, Bosni in Črni gori,
21. da se vse mitnice in obmejne straže na mejah s Slovenijo, Italijo in Avstrijo ukinejo in se vzpostavi svobodno občevanje med državami,
22. po tradiciji želimo imeti podkralja pod imenom ban, ki je odvisen zgolj od kralja in izglasovan na saboru.

S temi željami je odšel številčni odbor na Dunaj in jih predal Njegovemu veličanstvu našemu kralju. Ta dokument je bil v skladu z razvojnimi težnjami Narodne stranke in spremembam, ki so po revoluciji na Ogrskem sledile. Mnoge od zahtev so bile povsem identične zahtevam Ogrskega zbora, le v zadevi o odpravi fevdalnih odnosov na vasi se niso povsem ujeli. Madžari nekako niso hoteli popolnoma odstopiti od tega, pripravljeni so se bili odreči edino prisilnemu delu na plemiškem posestvu. Posebno težo dajo temu dokumentu želje – v duhu Ilirskega gibanja – z izrazito nacionalističnim prizvokom – točki 6 in 20. Neke želje pa se nanašajo predvsem na trenutne probleme – točke 16, 17 in 22. Kar pa se bodočega bana tiče – ta naj bi bil odvisen samo od kralja – Neustädter Jelačića omenja na zadnjem mest, kot najmanj primerne kandidata – razlog tega je potrebno iskati v tem, da ima najnižji vojaški čin.

O nadaljnjih dogodkih v zvezi z »Narodnimi željami« po dnevu 22. marca ni podatkov. Verjetno je t.i. letak s temi točkami edini uradni dokument, ki je bil prinesen cesarju. Od tega dneva naprej pa so se vsi pripravljali predvsem na planirani sklic velike narodne skupščine 25. marca, a se je situacija s prihodom Gaja iz Dunaja dne 23. marca postavila popolnoma na glavo.

IV

Ni s sigurnostjo trditi, da je Kukuljević pred Gajevim prihodom iz Dunaja dobil pismo v katerem mu Vranjican sporoča, da so se slovanski rodoljubi na Dunaju odločili na čelo narodnega gibanja imenovati prej omenjeno trojico. Vranjican je Kukuljeviću svetoval da na to pristane, v korist Hrvaške. Pravzaprav pa je to pisalo tudi v razglasu dunajskih študentov, ki ga je Gaj prinesel s seboj domov in s tem obrnil plane za 25. marec na glavo. Kaj pravzaprav je s tem Gaj želel doseči ni povsem znano, ve se edino to, da je navezoval stike s knezom Aleksandrom Karađorđevićem v korist povezovanja Južnih Slovanov pod oblastjo srbskega kneza.

Neposredno pred odhodom iz Dunaja se je Gaj srečal še z *Milivojem Petrovićem Blaznavcem*, ki je po nalogu srbske vlade spremljal pregnanega kneza Miloša na Dunaju. Blaznavac omenja pogovor z Gajem – *»Rekel mi je, da mora hitro domov, da sproži vstajo in me rotil, da mu jaz in srbski narod pri tem pomagamo, kajti če Hrvaška in Srbija v očeh Avstrije propadeta zdaj, se nikdar več ne bosta pobrali. Seveda je Gaj iskal pomoč v denarju...«*. Takoj, ko je prišel domov, je javil nadvojvodi Janezu, da stanje doma kaže najboljše rezultate. Istega dne (24. marca) pa je že sodeloval na zboru skupščine – tam so prebrali razglas dunajskih Slovanov iz dne 20. marca –, kjer ga je Mijo Krešić oklical za dušo skupščine, zato ker je dal spodbudo za pomiritev z Madžari. Še več, Gaj se je istega dne sestal s Kukuljevičem in Žerjavičem, da bi skupaj delali na novem programu »Narodnih želja«. Obstoječim točkam – zgoraj navedene – so dodali še tri – izbor Jelačića za bana, odprava duhovniškega celibata in zamenjava vseh tujih delavcev v javnih službah z domačimi – in želje spremenili v »zahteve« – »Narodne zahteve«. Kasneje je Gaj zahteval, da se doda še ena točka in sicer imenovanje podbana – verjetno je to mesto hotel zase.

Sam tekst »Narodnih želja«, se ni bistveno spremenil, nekaj je bilo dopolnjeno in vsebina sama je bila preimenovana v »Narodne zahteve«.

PROGRAM »ZAHEVE NARODA«

V narodni po upravnem odboru sklicujoči skupščini troedine kraljevine Dalmacije, Hrvaške in Slavonije v Zagrebu v narodnem domu dne 25. marca 1848. sprejeta, pečatena in po enem odposlancu veličanstvenega odbora teh kraljevin kraljevskemu prestolu za potrditev prinesena.

»Mi slovanski narod troedine kraljevine želimo kot do zdaj ostati še naprej pod kraljevino Ogrsko, skupaj z našo zdajšnjo vladajočo dinastijo, postavljeno na prestol v skladu z pragmatično sankcijo. Želimo tudi ohraniti celovitost avstrijske monarhije in ogrske države, kot tudi biti v močno podporo tej veliki pridobitvi, ki so jo celemu avstrijskemu cesarstvu prinesli važni dnevi 12., 13. in 14. marec na Dunaju – zahtevamo od kralja našega sledeče:«

1. v korist varnosti in zakonitosti stanja naše države si izbiramo bana troedine kraljevine barona Josipa Jelačića Bužinskoga, ki se mu mora predati povelje nad mejo in sklicem sabora,
2. da se naš državni sabor skliče najkasneje do 1. maja v Zagrebu,
3. zahteva po združitvi vseh treh delov – monarhij (Hrvaška, Slavonija in Dalmacija), kot tudi vseh izgubljenih hrvaških ozemlji vse z ogrskimi in avstrijskimi mejami,
4. našo narodno neodvisnost,

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

5. lastno, neodvisno in našemu saboru odgovorno ministrstvo,
6. uvedbo narodnega jezika v notranjih in zunanjih poslovanjih naših monarhij,
7. ustanovitev vseučilišča v Zagrebu,
8. politično in duševno rast na svobodnem narodnem duhu utemeljeno,
9. svobodo tiska, vere, učenja in govora,
10. vsakoletni državni sabor nekje v Zagrebu, Osijeku, Zadru, ali Reki,
11. na saboru zastopanost naroda na podlagi vseh družbenih slojev, brez razlike,
12. enakost vseh stanov, veroizpovedi in vsakega človeka pred zakonom, zajamčeni morata biti tudi javnost, porota in odgovornost sodnikov,
13. enakopravno nošenje bremen oz. plačevanja davka od vseh prebivalcev,
14. možnost odkupa tlake – tudi t.i. zemljiška odveza – rešitev kmetov tlake in podanstva,
15. povzdigniti narodno banko,
16. vrnitev narodnih blagajn, s katerimi je upravljala Ogrska – s tem naj bi zdaj upravljalo naše ministrstvo,
17. narodno vojsko, ki jo vodi vojvoda ali kapetan izbran v našem saboru,
18. da vojska dobiva domače poveljnike, redno plačilo in redno hrano in da se vojaki iz italijanskega bojišča vrnejo domov,
19. da t.i. narodna vojska priseže kralju, ustavi, občinski ustavi in na samoupravno svobodo lastnega naroda,
20. izpust vseh političnih zapornikov naše troedine (Hr., Slav. in Dal.) kraljevine,
21. pravico združevanja, sestajanja in peticije,
22. da se vse mitnice in obmejne straže na mejah s Slovenijo, Italijo in Avstrijo ukinejo in se vzpostavi svobodno občevanje med državami. Vse poštno storitve v troedini kraljevini naj preidejo pod okrilje našega ministrstva,
23. svobodno uvažanje morske soli v smislu starih dogovorov,
24. odprava vseh cesarskih in občinskih tlak na gosposki zemlji in v Vojni Krajini, ter vrnitev krajinskim občinam gozdove in pašnike,
25. glavnico krajinskih dohodkov, s katero zdaj upravlja dvorni vojni svet, se vrne v roke našega ministrstva,
26. vsak Krajinčan (prebivalec V. Krajine), uživa iste svoboščine kot ostali prebivalci troedine kraljevine,
27. naj mestne in vaške občine uredijo na svobodnem temelju tako, da bodo samoupraviteljske,
28. da se povrne staro ime »županije« in se jih uredi v skladu z novim zakonom,

29. od zdaj naprej lahko svetne in posvetne službe opravljajo zgolj in samo naši ljudje – »državljeni« troedine kraljevine,
30. ukinitve celibata in uvedba narodnega jezika v cerkvi, seveda poleg starega hrvaškega prava in običajev.

Primerjajoč oba teksta, je takoj opazno, da je drugi stilistično in vsebinsko bolj dodelan. Neke točke so postale bolj trdne, bolj povezane in precizne. V ta drugi tekst je vključena preambula, ki dobro izraža načelni odnos do revolucije in do osnovnega državno-pravnega vprašanja monarhije. Ne dotika se v stoletne odnose med Hrvaško in Ogrsko, temveč racionalno in dosledno sprejema pridobitve nastale z dunajsko revolucijo – celovitost monarhije Avstrije in države Ogrske. Vpadljiva razlika pa se kaže v 4 dodatnih točkah – na račun mej, soli, vseučilišča in pravice združevanja.

Ali so bile nove točke dodane na predlog Gaja, ali že prej ni povsem znano. Lahko pa v korist razrešitve dvoma upoštevamo to, da se je Gaj neizmerno intenzivno zanimal za problematiko mej.

»Narodne zahteve« so naletele na različne ocene – Kulmer jih je v pismu Jelačiću 30. marca ocenil kot pretiravanje; Brlič je bil kritičen do zahteve o neodvisnem ministrstvu, uvedbi narodnega jezika v javno politiko, svobode vere, ukinitve celibata in odvzema vojaškega fonda Ogrski; Neustädter je tekst označil kot nevarnost za enotnost Avstrije – predvsem negativne s strani konservativcev.

Prvi od hrvaških zgodovinarjev – Tade Smičiklas – ki se je ukvarjal z dogodki 1848, je zavzel stališče, da so bile zahteve Hrvatov velike a zelo podobne madžarskim. Ferdo Šišič je zatrjeval, da je bilo vseh 30 točk uperjenih proti madžarski ustavi. Leta 1936 je izšla knjiga Edvarda Kardelja – Razvoj slovenskega narodnega vprašanja – v kateri je branil trditev, da je razlika med zahtevami Hrvatov in Kossutha zelo velika. Slednjo je opravičil s tem, da v razglasu vse razen ene točke – zahteve po odpravi podložništva – odstopajo od načela demokratičnosti. To je bil nacionalno obarvan program kontrarevolucije ...

Temeljita primerjava obeh programov kaže na to, da so peštanske točke od prve do zadnje vključene v hrvaški program, zamenjan je zgolj vrstni red točk in hrvaškemu so dodali še naknadno 18 točk. Pri čemer pa naj bi bil hrvaški program kar se tiče socialnega vprašanja bolje formuliran in doslednejši. V splošnem pa moramo ta program razumeti kot buržoazno-demokratični program prilagojen državi, ki se bori za nacionalno osvoboditev

V

Zanimivo je, da med pregledom Jelačićevega gradiva ni bilo zaslediti kakšnih večjih podatkov o tem, da je razmišljal o tem, da bi postal ban. Neustädter je bil človek blizu Jelačića, pogosto sta delila iste misli, zato je o njem vedel veliko. Zabeležil je pravzaprav dve popolnoma nasprotujoči si trditvi – 1.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Jelačić naj bi mu povedal, da takoj ko je od Kušlana dobil Gajevo sporočilo o njegovem imenovanju za bana, je to imenovanje j zavrnil, češ da je nezakonito; 2. Kasneje po Jelačićevi smrti, pa je Neustädter spoznal Kušlana in mu povedal za to Jelačićevo izpoved. Ta pa je rekel, da je Jelačić sprva res zavrnil imenovanje, a je potem hitro odhitel v Zagreb, da se slučajno nebi premislili in imenovali koga drugega – od katerih je sam trdil, da je druga bolj verodostojna, ravno zaradi tega, ker je poznal Jelačića in je vedel, da je zvit in pogosto dela v nasprotju s tistim kar govori. Preseneča pa, da so šele leta 1934 uporabili pismo, ki ga je Jelačić poslal svojemu bratu, kot pomembno dokazno gradivo, ki bi lahko odgovorilo na zastavljeno vprašanje. V pismu pravi: »Zvečer nekdo potrka na moja vrata in mi prinese vest o tem, da me narodna skupščina hoče za bana. Odgovorim, gospod Kušland, če me bodo določili nimam zoper to kaj, če pa želite mo odgovor na to, je ta ne, ne želim biti to. Naslednji dan pa do mene pride upravnik pošte in nosi štafeto, odposlano od dvornega vojnega sveta. Pa se odpravim v Zagreb, da vidim kaj hočejo. Najprej je pri meni bil Gaj, nato pa sem jaz odšel h Kušlanu...«. Kušlan pa zaključuje to s tem, da je Jelačić, ko je prebral sporočilo, je bil sicer zadržan, a je kazal znake izrazitega veselja. Dne 27. marca je časopis takoj objavil vest o Jelačićevem imenovanju. Istega dne pa se je zgodil velik škandal – zgodili so se protijidovski izgrede – ki ga je na srečo takoj zatrla »akademska četa« ob pomoči narodne straže. Ravno v tem času (18. marca) pa je še ogrski sabor proglasil odpravo tlake in tlačanstva. V Slavoniji je plemstvo korektno izvajalo navodila iz Pešte, a to je bilo bolj izjema kot pravilo, saj so ponekod plemiči obšli zakone iz Pešte in jih prirejali sebi v prid. Deloma v skladu s tem in s separatističnimi težnjami Hrvatov je peštanski Odbor za javno varnost 4. aprila izdal razglas v katerem je pozval Hrvate (zgolj v kraljevini hrvaški), da naj se držijo rabe madžarskega jezika ko vstopajo v stik z zakonodajo, vlado in oblastjo v matični državi. Medtem ko jih raba nacionalnega jezika v privatnih odnosih ne moti. Istega dne pa je pred kralja stopila velika delegacija iz Hrvaške z Gajem na čelu, da mu izroči minimum hrvaških zahtev. Kralj je izkazal pripravljenost, da ponovno ugodí – kot je to naredil, ko je imenoval Jelačića za bana – hrvaškim zahtevam, čim mu državni zbor predloži svoje predloge vezane na narodnost in jezik. Iz tega je razvidno, da si je kralj vzel nekaj časa, da preveri kakšno je stanje v Pešti. A hrvaški narodnjaki so poleg jezikovnega vprašanja sprožili še zahtevo po enovitosti hrvaških delov – predvsem priključitev Dalmacije z bansko Hrvaško – in to tako močno, da so obljubljali vstajo v Dalmaciji, ki naj bi bila podprta iz Benetk. Že 1. aprila pa je bila iz Dalmacije poslana zahteva vladarju, da združi Dalmacijo s Hrvaško.

Ta zahteva pa je časovno sovpadla z vprašanjem dalmatinskega zastopstva v centralnem zboru avstrijskih dežel. Okoli tega zastopstva sta najbolj polemizirali splitska in zadrška nunciatura, nato pa je splitska 29. marca, podala predlog, da bi bila Dalmacija v centralnem zastopstvu zastopana v italijanskem klubu.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Ampak dvor je vodil dvojno politiko, realni pogled do Hrvaške je bil zelo negativen in vse zahteve Hrvatov, so bile brezpredmetne. Dvor je tako ali tako igral brezkompromisno politiko, še posebej pa do takih malih narodičev, Hrvati pa so uspešno nasedli obljubam in se pošteno obrisali pod nosom.

VI

Svečano odposlanstvo namenjeno na Dunaj je iz Zagreba prišlo s posebnim vlakom 29. marca zjutraj. Delegacija je bila zamenjana z ministrom dvora grofom Ficquelmontom, ki pa se je sprejemu uprl iz dveh razlogov. Najprej ga je motilo to, da je tisti da na dvor prišla cela truma delegacij, ki so nekaj hotele od njega, druga stvar pa je bila ta, da je program hrvaških »Narodnih zahtev« absolutno preobširen in nesprejemljiv. Temu navkljub je delegacija hitro izvedla revizijo napisanega – odpravila je najprej zahtevo po ukinitvi celibata – in pri tem upoštevala nasvet barona Ludovika Bedekoviča – bivšega ogrskega podkanclerja –, da naj ublaži zahteve po separatizmu in število točk razpolovi. Tako je nova različica vsebovala 11 zahtev, ki so po mnenju Šišiča vsebovale tiste glavne in najpomembnejše zahteve.

NOVA RAZLIČICA – rezultat revizija (primerjaj z zgoraj navedenimi točkami, tam kjer jih je 30)

1. generalna komanda za bana,
2. /
3. dobesedni prepis,
4. /
5. isto,
6. /
7. /
8. /
9. isto (s posebnimi zahtevami po popolni enakosti med katoliško in pravoslavno cerkvijo),
10. /
11. zastopstvo naroda, enakost v obdavčitvi, enakost pred zakonom, javno in ustno sodno obravnavo, poroto, odgovornost sodnikov (skoraj identično),
12. /
13. /
14. /
15. /
16. isto,

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

17. isto,
18. isto, razen zahteve, da se vojaki nemudoma vrnejo iz italijanskega bojišča,
19. – 28. /
29. isto,
30. /

Od prvotnih 30 točk jih je odpadlo 13, ostalih 17 naj bi bilo združeno v novih 11. Opuščene so bile zahteve brez posebnega pomena – zasedanje sabora, izpust zapornikov, uvoz morske soli – a med njimi tudi neke, ki pa so le pomembne – uveljavitev svojega jezika kot uradnega, vseučilišče, politično in duhovno razvijanje na narodnem duhu, odprava mitnic, ukinitvev celibata, uveljavitev narodnega jezika v cerkveni obred, prisega narodne vojske na ustavo in osnovanje Narodne banke. Pravica do združevanja je bila vključena v sklop vseh mestnih pravic. Pojavile so se tri nove točke, katerim je potrebno posvetiti pozornost – Jelačić je že bil imenovan 23. marca za bana, tako da prva točka zdaj zahteva, da se mu preda samo še oblast; točka vključujoč vero je dopolnjena z enakopravnostjo dveh krčanskih cerkva; točki o osvoboditvi kmeta tlake in tlačanstva je dodana zahteva po tem, da kmetov ne obremenijo z odškodnino za zemljiško posest.

Z ozirom na vse zgoraj navedeno, lahko zaključimo, da peticija vsebuje zgolj najvažnejše želje naroda, ki jih vladar mora potrditi. Ta je sprejel le peščico članov delegacije (18) na čelu z Gajem. Vladar je prebral kratko izjavo, v kateri sporoča, da vedno ščiti in brani narodnost in državno pravo Hrvaške, vendar v skladu z ustavo in svojo kraljevsko zaprisego. Ta izjava v slušateljih ni vzbudila veselja, nasprotno ven so se odpravili vidno razočarani.

Tako, delegacija je svoje izvedla, ampak Gaj se je odločil, da ne bo zapustil Dunaja dokler ne bo dobil pisnega odgovora kralja. S tem je morda hotel izvajati dodaten pritisk na dvor, da bi jim dodelil vsaj kakšne koncesije.

Državna konferenca, kot najvišji državni organ je 1. in 2. aprila razpravljala o tekstu kraljevega pisnega odgovora. Iz zapisnika lahko ugotovimo, da se kralj izogiba zavzemanju za peticijo, ker je bila kot pravi odposlana iz nezakonite skupščine. Vendar pa kot pravi – vladar –, da popolnoma jo opustiti, pa bi pomenilo državo prepustiti nejasni prihodnosti, morda krutemu panslavizmu. Konferenca je to peticijo razstavila v podrobnosti in ugotavljala da so neke želje realne oz. se bodo pokazale kot take. Druge, ki pa posegajo na stopnjo višje politike, se pravi tudi odnosa z Ogrsko – točke 16, 17, 18 – pa bodo prepuščene urejanju organom znotraj celotne monarhije.

Odločitev je tako bila usklajena z ustnim odgovorom vladarja. Za nameček pa je Konferenca omejila svobodo – delo – hrvaškega sabora, tako da je v njegovo komunikacijo z dvorom umestila še madžarsko ministrstvo.

Odgovor v obliki kraljevega ročnega pisma je bil predan banovemu namestniku zagrebškemu škofu J. Hauliku, z nalogo da brez zavlačevanja skliče hrvaški sabor. O tem je bila takoj obveščena tudi že odhajajoča delegacija, ki je svoj ulov označila kot pretežno neuspešen.

Odločba državne konference je odražala realne odnos politične situacije tistega časa. Po revolucionarnem polomu na Dunaju je nadaljnji razvoj dogodkov nekje do maja gazil striktno predpisane in skrbno nadzorovanje poti. Za vse je bil povodec nastavljen zelo na kratko, razen za Madžare. Ti so uveljavili svoj radikalni peštanski program² – ki ga je sprejel ogrski zbor – in izsilili liberalne družbene odnose, neodvisnost, dualizem, ... F. Engels je komentiral polom Hrvatov z izjavo, »*da bi hrvaška delegacija, če bi bila izbrana na Hrvaškem saboru in ne samooklicana, verjetno iztržila več, saj bi tako delovala kot uradna in zakonita zastopnica narodne večine*«. Kajti Hrvaški sabor je takrat delal nelegalno.

Praška delegacija, ki je na Dunaj prišla 20. marca, ni prišla v imenu nekega kvazi zakonitega foruma – kot je to storila Hrvaška –, pač pa zgolj kot rezultat spontane volje praškega meščanstva. Tudi želje Češkega naroda, so bile bistveno skromnejše, saj nikjer niso prešle okvirov ožje Avstrije, znotraj katerih naj bi se rešilo vprašanje zedinjenja dežel krone Sv. Vavclava.

Dvor je ugodil zgolj dvema hrvaškima zadevama – sklic hrvaškega sabora in kasneje imenovanje Jelačića za vrhovnega vojnega poveljnika na Hrvaškem. Ostale točke so bile nične.

Ta hrvaški program je predpostavljala tektonske premike v državnopravni ureditvi monarhije. V njemu je zgolj splošno poudarjena enotnost monarhije, ki pa se ni mogla uskladiti gledajoč na novi dualizem, ki je nastal. Hrvaške zahteve niso bile ravno naklonjene razvoju dogodkov na Madžarskem – deloma jih je dajala zavist – saj so ciljali na federalizacijo celotne monarhije, podobno kot jo je 1. aprila objavil »*Osterreichische Zeitung*« na Dunaju³. Druga od možnosti, ki se je kazala, pa je bila preureditev na osnovi jezikovno-etničnega principa. Slednja ideja je postala še bolj aktualna v času, ko je na Dunaju mrgolelo različnih slovanskih delegacij, ki so se kar »pobratile« med seboj – sploh Hrvati, Čehi in Poljaki – in manifestirale idejo o združitvi vseh Slovanov v eno zvezo znotraj Avstrije. Kot reakcija na ideje

² Leta 1847 je opozicijski odbor pod Kossuthovim vodstvom izdelali opozicijski manifest in ga ob sodelovanju Ferenc DEAKA sprejel. Program se zavzema za odgovorno in predstavniško vlado in civilne svoboščine v defevdalizirani ogrski. Ta dokaj drzen liberalni izziv proti kralju in konzervativni vladi na presenečenje mnogih ni bil zatrt, razlog za to je ukvarjanje dvora z bližajočo se revolucijo, ki je 13. marca izbruhnila, pometla z Metternichom in spodbudila obljubo dati Madžarom ustavo in državljanske svoboščine. Kossuth je 8. marca prosil opozicijske kroge v Pešti k podpori »12. točk« - seznam zahtev »*Kaj želi madžarski narod*«: *svoboda tiska, lastno vlado, letno zasedanje državnega zbora v Pešti, enakopravnost pred zakonom v civilnem in verskem smislu, narodno obrambo, splošno odmero davkov, odpravo tlačanstva, enakopravno zastopnost pred zakonom, ustanovitev narodne banke, služenje vojaškega roka vojakov v lastni domovini in ne zunaj nje, izpust političnih zapornikov, unijo oziroma združitve Sedmograške in Ogrske*. Madžarska je zmagala in okrepila svoje dosežke z zakonom. Popisanih je bilo 31. aprilskih zakonov (tez), s katerimi Ogrska postane dedna ustavna monarhija in preko personalne unije vezana v Habsburško monarhijo. Vendar pa avstrijska vlada hitro izda memorandum, da aprilskih zakonov ne podpira in da so v nasprotju s pragmatično sankcijo. Razglasitev neodvisnosti, ki si jo je želel Kossuth ni obrodila sadov, kot tudi ni kazalo na to, da bi Madžarska dobila mednarodno priznanje. Aprilski zakoni sicer niso povsem zamrli, čeprav je s tem, ko je bila popolnoma odpravljena Madžarska suverenost, sodobna parlamentarna vlada, svoboščine, ... vse kazalo na to, da so zakoni in reforme končali v starinarnici.

³ Avstrijo je potrebno preurediti v zvezo držav, ki razpolagajo s finančno, vojaško in administrativno avtonomijo. Kot taka naj bi bila z Nemčijo vezana v nemško zvezo, ki bi bila sestavljena iz 6 samostojnih držav – Nemčije, Češke, Poljske, Italije, Madžarske in Jugoslavije.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Slovanov in željo po tem, da bi prostor monarhije postal vsenemški, so germanofili izobesili nemško nacionalno zastavo na katedralo Sv. Štefana in na dvor. S tem so slovanski narodi dobili več kot očitno sporočilo, da ni njihov sovražnik le Madžarska, ampak tudi germanizacija.

Ti dve zadevi, sta vse bolj zaposlovali pozornost slovanskih domoljubov in postajali predmet resnih posvetovanj med njimi. Zabeleženo je, da je 4. aprila eden od »Ilirov« vladarju predložil protest proti morebitnemu združevanju z Nemčijo. Sklican je bil tudi »hrvaško-ilirsko-slovaški komite«, ki je razpravljal o potrebi po mednarodnem sodelovanju.

Jelačić je 9. aprila ob prisotnosti ogrskega podkanclerja zaprisegel kralju, ta obred je seveda za Hrvate izpadel bolj zadržano, kot bi lahko. Jelačić je na Dunaju ostal potem še 10 dni, da se je spoznal z upravnim delom. 11. aprila je tudi sodeloval na svečani zaključni seji ogrskega zbora, kjer je še enkrat poskusil iztržiti federativni odnos vsaj za zunanje zadeve, vojsko in finance, vendar je to ogrski zbor takoj odklonil.

V času bivanja Jelačića na Dunaju, pa je češki zgodovinar F. Palacky dal s svojim pismom naslovljenim v Frankfurt klasično formulacijo avstroslavizma – na temelju federativne Avstrije –, kot ideje ki edina možna jamči malim narodičem v monarhiji, da preživijo napad Velike Nemčije in Rusije. Avstroslavizem kot tak je postal ključna tema na Hrvaškem, takoj po tem ko so Hrvati ugotovili, da z Madžari ni moč sprejemati kompromisov.

3.3 KMEČKO VPRAŠANJE V HRVAŠKI POLITIKI 1848

UVOD

Aleksij Jelačić je v svojih 4 prilogah – objavil jih je v letih 1925 - 1930 – kljub mnogim pomanjkljivostim in napačnim interpretacijam, dal pravilno oceno gibanja na hrvaškem podeželju za časa revolucije 1848/49, kot tudi kmečkega vprašanja v takratni hrvaški politiki nasploh. Da pa Jelačić ni izčrpal vsega razpoložljivega gradiva pričajo priloge R. Bićanića, V. Bogdanova, S. Gavrilovića in sovjetske zgodovinarke I.I. Leščilovske. Glede na množstvo novih podatkov, razprav, prilog se skuša zaobjeti ključen problem v celoti.

1. KMEČKO VPRAŠANJE V HRVAŠKI POLITIKI PRED 1848

Kmečko vprašanje kot eno stalno aktualnih vprašanj v hrvaški politiki v razvoju do ukinitve fevdalnih odnosov, se pojavlja že od 18. stoletja. Aktivno pa so ga vzbudili pravzaprav nemiri na hrvaškem in slavonskem podeželju v sredini 19. stoletja in centralistična politična oblast s svojimi reformami v urbarski politiki. Hrvaškemu plemstvu je uspelo, da dokončno formira urbarji do leta 1780, vendar se tudi z izdajo tega ni položaj kmetov bistveno spremenil. Neuspeh široko zastavljenih reform

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Jožefa II. je na Hrvaškem vzbudil nekakšne reakcije, ki jih je vezala zavedna politika Leopolda II. (Jožefov naslednik) in reformna usmerjenost madžarskega plemstva.

Nagnjenost tega plemstva, da samo izvede reforme v dotrajanem družbenem sistemu je skoraj usahnila pred strahom bližajoče se revolucije. Nato pa se je leta 1790 ponovno pojavila in bila tesno vezana s politiko madžarizacije javnega življenja, kateri se madžarsko plemstvo nebi nikdar odreklo. Seveda je to bistveno vplivalo tudi na Hrvaško, ki jo je ta politika zajela. Tega se je hrvaško plemstvo še dobro zavedalo, ko se je leta 1790 srečevalo z izjemno pomembnim vprašanjem – jezikovno vprašanje. Vprašanje, ki je že od vsega začetka za seboj potegnilo vsa druga politična vprašanja in najedalo hrvaško-madžarski odnos.

Čeprav bi z pojavom nove mestne inteligence Hrvaška lahko v okviru nacionalnega vprašanja rešila problem jezika, se to zaradi premalo konsenza da ga povežejo skupaj s kmečkim vprašanjem to žal ni zgodilo.

Josip Keresturi, se je strogo zoperstavil vsiljevanju madžarskega jezika kot uradnega jezika na Hrvaškem in obljubil ukinitev terezijanskega urbarja in njegovo zamenjavo z neko »pravno pogodbo« med plemstvom in kmetom. Baltazar Bedeković je leta 1791 v skupščini Varaždinske županije predložil predlog, da plemstvo samo prevzame del dajatev, ki jih plačujejo izključno neplemiči. Dlje od nekega patriarhalnega odnašanja in dajanja kmetu ter delnega prevzemanja davčnega bremena niso predstavniki hrvaškega plemstva nameravali iti.

Niti grof Janko Drašković, ki je v svoji razpravi sestavil politični program na jezikovno-nacionalni ideji Velike Ilirije, kot samostojne politične enote v sklopu Habsburške monarhije in po tem postal eden od najizrazitejših zagovornikov in nosilcev Ilirskega gibanja, ni predvideval večjih družbenih sprememb v obstoječem družbenem sistemu. V svojem spisu, ki ga je tik pred sestankom skupnega sabora namenil hrvaškemu plemstvu – kot konkretni program – je moral s posebnim obzirom in previdnostjo vstopiti v vprašanja, ki so zadevala najbolj neposredne interese plemstva. Ocenjujoč ogrski in hrvaški fevdalni zakonik, je predlagal, da plemstvo prevzame del davčnega bremena – da pomaga kmetom – in vsakega izmed ljudstva, ki ga plemstvo smatra za pametnega in jasnega človeka in bi zaradi tega lahko bil nevaren vzamejo medse kot plemiča.

Drašković – eden od hrvaških nuncijev – je na skupnem saboru 1832 – 36 nasprotoval reformi urbarja, ki hrvaškemu plemstvu odvzema občutljive in pomembne privilegije. Profesor Stjepan Moyses, kateri je podprl Ilirsko gibanje je vplival na hrvaško plemstvo, da se odločneje upre politiki madžarizacije. S tem je dejansko prebudil velik del hrvaškega plemstva, da se bori za nacionalno idejo.

Ravno v času, ko je madžarsko plemstvo razmišljalo o kmečkem vprašanju, je slednje pod pojmom francoske revolucije dobilo neobvladljive razsežnosti. Iz kroga Martinovičevih pristašev na Hrvaškem je leta 1794 izšla »kajkavska pesem«, ki je rešitev kmečkega vprašanja – nanj je vezala tudi

religiozni pogled – videla v revolucionarnem prevratu družbenega gibanja. Ta pesem je ostala osamljen primer pesmi, ki je posvečena kmetu in izraža protest.

T.i. plebejska komponenta je postala ključni del kmečkega vsakdana. Stalno je bilo prisotno negodovanje kmetov in neotesanost plemstva, ki si je vse do ukinitve fevdalnih odnosov lastilo občinsko zemljo, zamenjevalo dobro kmečko zemljo s slabo, višalo zakupnino za zemljo, ...

Poleg tega pa so obstajali objektivni razlogi, da mlada ilirska inteligenca zavzame svoje stališče do kmečkega vprašanja, kot ključnega problema hrvaške družbe. V javnosti in teoriji je do tega problema že resno pristopila, a v praksi se mu je spretno izogibala. Gotovo pa se ilirska – od 1843 narodna – stranka, ki ima podporo v plemstvu in duhovščini, s tem političnim vprašanjem, vsaj v korist kmetov ni hotela ukvarjati. Samo tako se je lahko izognila temu, da enotnost nacionalnega odpora ne oslabi raznolike notranje spore kateri so nujno prišli iz njenega različnega družbenega sestava. Še v začetku leta 1848, malo pred prvim poskusom oblikovanja načrta strankarskega programa, je Ljudevit Vukotinović izrazil bojazen nad prezgodnjim razcepljanjem ljudstva, to bo povzročilo globoke politične pretrese, pravi. Seveda se je pri tem oziral predvsem na socialna vprašanja, kar je omenil tudi v svojem članku – »*Seljan ilirsko-hrvatski*«⁴ –, v katerem je kritiziral novi urbarski zakon, ki da še vedno izkorišča kmeta, le na drugačen način kot prej. Izhajajoč iz spoznanja da razkošnost zemlje ni dana, je postavil vprašanje: »*Ni pametneje v tem času, v katerem vse hiti h civiliziranosti, tisto kar je pravično raje prostovoljno dati, namesto da se s krvavimi rokami vzame*«? Pravi tudi, da se morajo vsi zakonodajalci zavedati prisotnosti fevdalizma in razlik med velikaši in kmeti, in dokler bo to tako, sreča naše domovine ne bo doletela.

Nasprotno, pa so »*Ilirske narodne novine*« na začetku leta 1842 iz madžarskega konzervativnega časopisa objavile članek z naslovom: »*Duhovščini se cerkveno blago odvzeti ne more*«. B. Šulek pa je v svojem članki istega leta obsodil ukinitve duhovniškega imetja. Leta 1844 pa je v Beogradu – spolzela je cenzuri iz rok – izšla Šulekova brošura: »*Kaj nameravajo Iliri?*«, za katero je stala Narodna stranka. V njej je izrazil misel; »*to, da če bi hrvaško-slavonski plemiči siromašnemu kmetu kdaj pomagali vsaj en del davka plačati, sigurno nebi bil greh*«. Leta 1847 pa je v okolici Zagreba v konfliktu med kmeti in plemstvom ponovno vzplamtelo kmečko vprašanje, ki se je reševalo po agresivni poti, zato je Šulek javno izjavil, da bi bilo smiselno kmetom dati v roke knjižico v kateri bi bile točno napisane njegove dolžnosti in pravice, udarce pa bi kot sredstvo kaznovanja umaknili iz uporabe.

Kaže, da v vrstah narodnjakov na prehodu 1846/47 kmečko vprašanje postalo predmet resnih razprav, saj je Vukotinović v strankin program vključil kratke zahteve – [...] urbar, možnost odkupa tlake, obvezen odkup zemlje [...]. Se pa iz načrta ne razbere, kako točno si je realizacijo teh zahtev zamislil, sploh ob upoštevanju tega, da Narodna stranka strogo nasprotuje dreganju v lastniško zemljo.

⁴ Pričujoči članek zaradi vsebine v tistem času ni ugledal luč sveta.

Bil naj bi to tak umirjen, liberalen program, ki pa je spet ostal zgolj na papirju. Sicer pa se drugi z vprašanjem kmetov niso kaj dosti ukvarjali. Na primer »hrvaško-slavonski naprednjaki« – kot neka stranka mladih – so se usmerili predvsem na nacionalno – državnopravna načela, ki so jih povzeli po Kušlanu. Se pa je ohranil nek Kušlanov rokopis pesmi – »*Spahija in kmet*« – v kateri se v obliki alegorije napove maščevanje spahiji za njegovo nezvestobo do kmeta.

Po krvavih izkušnjah z uporom kmetov v Galiciji 1846 in pripravah na skupni zbor 1847 se kmečkega vprašanja ni dalo več zaobiti. Madžarsko reformno gibanje je dalo problem obveznega odkupa na dnevni red zбора – po podatkih sodeč, se je vnela ostra in živahna razprava. Odborniški predlog – o obveznem odkupu, ki bi se izvršil ob sofinanciranju države – prinesen skupščini Varaždinske županije je naletel na medle odzive, čeprav je bil ugodnejši od kasneje sprejetega, ki plemstvu dejansko ni več omogočal, da bi pritiskal na kmeta. Narodnjaško plemstvo v varaždinski županiji ni niti v kritičnih trenutkih – tudi po ukinitvi fevdalnih odnosov – pokazalo zadostne naklonjenosti, da se sprijazni z razvojem dogodkov. Takega konsenza ni premoglo niti Madžarsko plemstvo v zagrebški županiji, na katerega je apeliral sam Gaj – »*drago plemstvo, svojo namišljeno ljubezen do naroda izkažite tako, da mu oprostite tlako in mu pomagajte plačati davek*«.

Da se je sploh lahko tako pisalo, je že odraz tega, da se v sami Narodni stranki nekaj pozitivno spreminja. To potrjuje tudi zaključek narodne večine v Hrvaškem saboru 1847, ki je bila sestavljena ob prisotnosti nuncijev. Plemstvo se je sicer upiralo možnosti obveznega odkupa, a je začelo dopuščati to možnost, vendar samo v primeru popolne odškodnine. Nunciji so to željo plemstva upoštevali in sprejeli. To dokazuje sklep o ukinitvi urbarskih in desetinskih davkov in izjava, da se mi z nastankom zakona na temelju razlastitve popolnoma strinjamo. Plemstvo se je s tem zavedlo, da je vsaki odpor zoper odpravo fevdalnih odnosov brezpredmeten.

Niti samo madžarsko plemstvo sprva ni nameravalo iti tako daleč v reševanju kmečkega vprašanja, vendar jih je do tega pripeljalo revolucionarno dogajanje in nevarnost kmečkih uporov. Ogrski sabor je s pristankom hrvaških nuncijev zaključil s tem, da se odpravijo urbarski davki od kmečkega zemljišča, kateri se po uredbi urbarskega zakona niti po sodni poti podložniku ne morejo odvzeti – urbarska tlaka, urbarska devetina ali desetina. Nunciji so kasneje natančneje definirali svoj sklep in povedali, da se pod ukinjene urbarske davke ne razume niti činžni davek⁵ niti vinogradniški davek. Poleg tega se nerazumevanju izloči pravica plemstva – gospode, kot so krčme v poletnem času, mesarije, ribarnice, ... Ta zakon sprejet od nuncijev, je kmetu predajal v lastništvo samo njegovo naseljitveno in urbarsko zemljo, od tega mu ni bilo potrebno več plačevati dajatev. Če pa je užival sredstva na činžni zemlji ali vinogradu, pa mu je madžarsko plemstvo odškrnilo nekaj prihodka.

⁵ Gre za t.i. ČINŽNO ZEMLJO, to je gosposka zemlja izven naselja, ki so jo obdelovali činžniki (cenzualisti) in so za to plačevali določen davek.

2. KMEČKO VPRAŠANJE DO MESECA MAJA 1848

Novice o odpravi fevdalnih odnosov so najprej odjeknile na hrvaškem podeželju in sprožile to, da so kmetje kar hitro opustili svoje obveznosti do svojih gospodarjev. Nikomur se namreč ni zdelo pomembno, da bi čakal na sklic Hrvaškega sabora, da bi ta potrdil t.i. bratislavske zakone. Gajeve Novice so 29. marca objavile članek, ki je govoril o odpravi urbarskih dolžnosti, tlake, desetine in davkov. Slovanske novice, pa so tekst, ki jim ga je posredovala Ogrska vlada, objavile v času od 29. marca do 3. aprila.

Od hrvaških županji je prva (28. marca) razglasila ukinitve obveznosti Križevaška županija, 30. marca je to storila še Varaždinska, medtem ko pa je Zagrebška to storila zadnja – 14. aprila – zaradi močnega vpliva madžarskega plemstva. Vendar pa kot že omenjeno, kmetje niso čakali na formalno ukinitve, pač pa so sami nemudoma prenehali z obveznostmi.

Ilircem in Narodni stranki pa je bilo v sklopu teh dogodkov najvažnejše, da kmetom objasnijo, da za njihovo osvoboditev niso zaslužni zgolj madžarski plemiči – oni so prvotno temu nasprotovali – pač pa najbolj hrvaškim nuncijem. Zato je do prve objave teh socialnih sprememb prišlo že 25. marca v narodni skupščini v Zagrebu in to še preden so zakoni sploh bili sprejeti v Pešti in razposlani po ogrski.

B. Šulek – urednik »*Narodnih Novina Dalmacije-Hrvaške-Slavonije*« je svoj komentar na dogodke povzel v članku; »*Molitev gospodu za duhovnike*«. V njem je namreč poudaril, da je edino pravo, da se je kmete pomirilo, saj bi se lahko v nasprotnem primeru pojavil neki sodobni Matija Gubec, ki bi kmete organiziral v boju proti plemstvu. Dali smo – in prav je tako – vsa razpoložljiva sredstva in s tem rešili plemstvo in ohranili splošni mir. Opozoril pa je tudi na to, da ni potrebno teh zakonov razumeti kot uspeh kmetov proti plemstvu, kajti kmetje bodo morali svojo svobodo krepko plačati.

Osvoboditev kmetov je pravzaprav izšla iz nacionalnih zahtev Ilircev, saj so ti nacionalno gibanje vezali na vsesplošen upor. Se pravi, Ilirci so kmete sami nehote izzvali, da so postavili svoje zahteve po osvoboditvi, in s tem presenetili Ilirce same. Ti namreč niso imeli nikakršnega programa za reševanje kmečkega vprašanja in demokratizacije družbenih odnosov. Dejansko v vrstah nacionalnih programov med Ilirci ni bilo nikjer zastopano kmečko vprašanje.

L. Vukotinovič – spis »*Nekatera glavna vprašanja našega časa*«, datiran 15. aprila. V tem spisu je izpostavil potrebo po aktualizaciji kmečkega vprašanja. Izhajal je iz tega, da je potrebna večja in temeljitejša reforma, ki bo zgrajena na trdnih temeljih. Zgodi pa naj se z uporom, a ne proti aristokraciji – tukaj opazimo njegovo skrb za plemstvo in ilirska nagnjenja.

F. Žigrovič je od vseh Ilircev edini, ki je vprašanje kmetov obravnaval v posebni brošuri, a v njej ni prešel preko slovaških zakonov. Opozoril je tudi na enakost ljudi pred zakonom in sodiščem. Vendar

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

tudi iz njegovega pisanja lahko opazimo, da je najobčutljivejša tema v reševanju kmečkega vprašanja, vprašanje servitutnih pravic – uporabe travnikov in gozdov.

L. Šram je izdal najradikalnejši politični program – »*Reforma*« – , kar jih je izšlo izpod peresa Ilircev. Nasprotoval je volilnemu zakonu, po katerem imajo virilisti pravico sodelovanja na saboru, zahteval je proporcionalno obrestovanje, nacionalizacijo in pretvarjanje imetja v državno lastnino. Socialnega vprašanja se v svoje opusu ni dotaknil, je pa apeliral na ljudstvo, naj se izobražuje.

J. Mažuranić in J. Kukuljević pa sta se v sojem programu iz meseca aprila omejila predvsem na nacionalna in državno politična vprašanja. Tudi pri njiju, kot pri vseh Ilircih ni bilo vsebin, ki bi se ukvarjale s socialnimi težavami v letu 1848.

Iz takega odnosa hrvaške politike do kmetov je povsem razumljivo pričakovati, da so Madžari na hrvaškem podeželju našli simpatije v boju proti Ilircem. Zaradi teh aktivnosti so se Ilirci obrnili po pomoč h kleru, z razlogom da pomaga pri zadušitvi madžarskega početja. Madžari so namreč ljudem govorili, da so edino madžarski plemiči zaslužni za njihovo svobodo in da so Ilirci temu močno nasprotovali. Tovrstno početje je vsekakor spodbudilo močna trenja na podeželju, a krivdo zanj ne moremo pripisati zgolj madžarskim hujskačem. Pomemben razlog je bil ta, da je bilo hrvaško politično telo popolnoma nemo za reševanje kmečkega vprašanja. VENDAR pa je v sklopu reševanja teh odnosov 25. aprila Jelačić v svojem odprtem pismu prvič zavzel stališče do kmečkega vprašanja. Pismo je naslovil na vse občine in notri obrazložil, da ga piše v korist nejasnosti glede nove zakonodaje. Diplomatsko je povedal, da na svojo roko ne more reševati tega vprašanja, saj je za to odgovoren hrvaški sabor, da pa on sam popolnoma soglaša z odločitvami ogrskega zbora in da jih je potrebno spoštovati ne glede na prizadetost vpletenih strank.

Nedvomno moramo to akcijo Jelačića razumeti, kot odziv na madžarske puntarje, ki so hujskali hrvaške kmete proti lasni oblasti. Vendar pa je iz odziva kmetov razvidno, da so pridobitev teh pravic razumeli na drugačen način kot hrvaška gospoda – bili so namreč močno prepričani, da je madžarsko plemstvo ednino zaslužno za njihove pravice.

Politika je ta dejanja kmetov – paktiranje z madžarskimi hujskači – razumela kot neke vrste uvod v agrarno revolucijo. To potrjujejo tudi okoliščine v katerih je Gaj nadvojvodo Janeza 24. marca zaprosil za izdajo vojnega naloga, za pomoč državnim hrvaškim patriotom. To je utemeljeval z dejstvom, da vse kaže na vstajo kmetov, tem pa bi se lahko priključil še državni sovražnik številka ena – Madžari – in revolucija bi bila neizbežna.

Hrvaška delegacija, ki je bila 31. marca na Dunaju – tam je moledovala pri cesarju – je najprej prosila cesarja, da glede na ogroženost s strani kmetov imenuje Jelačića za vojaškega komandanta. 9. aprila pa je tudi prva narodna skupščina zagrebške županije izrazila skrb pred kmeti in opozorila na to da se bliža dan, ko bo kmet dvignil roko nad bivšega zemljiškega gospoda.

Vprašanje karakterja tega gibanja na podeželju je pomembno za njegovo celovito oceno. Vprašanje je; *Ali je to gibanje dobilo obraz prave agrarne revolucije, ki se kaže ne samo v anarhičnih izpadih temveč zahtevah po razbitju veleposesti in popolni preureditvi zemljiških odnosov?* Iz ugotovitev raziskovalcev lahko zaključimo, da je bila socialna revolucija v začetni fazi in se ni širila, bila je bolj lokalizirana in omejena na posamezne nepovezane vojaške izgrede in delovala v skladu z dopustnim in legalnim.

Glede na to, da nemiri na podeželju niso imeli iste intenzivnosti se zastavlja drugo vprašanje; *Vprašanje o periodizaciji gibanja na podeželju leta 1848?* Gavrilović je dogodke iz obdobja marec – maj označil za prvo fazo gibanja, ki se je kazala v tem, ko so bile prinesene želje in zahteve zboru. Druga faza pa je po njegovem naslednje poglavje – *težave in želje (ali zahteve) naroda!*

Izpade kmetov so na Hrvaškem pomirili s tem, ko so sprejeli sklep, da bo hrvaški sabor izdal novi urbarski zakon v skladu s kmečkimi željami in predlogi.

3. TEŽAVE IN ŽELJE (ALI ZAHTEVE) NARODA

Ta dragocena dokumentarna gradiva izhajajo predvsem iz obdobja od konca maja do srede junija in jih sestavlja 112 spisov priloženih zapisniku omenjenega odbora, ki jih je od 28. junija dalje preučeval. Svoje predloge v zvezi s posameznimi zahtevami je vnesel v zapisnik samo do številke 63 in je s tem svojo nalogo opravil le na pol. V sestavljanju želja se je naslanjal na uredbe novega urbarskega zakona, ki ga je sprejel hrvaški sabor v začetku junija. Razen 90 zahtev, ki se nanašajo na vaše občine, se v materialu nahaja tudi zahtevka za 20 mest in trgov, za katere je Al. Jelačić ugotovil, da se v najpomembnejših vprašanih skladajo z vaškimi zahtevami. Gradiva je največ iz območja Podravja – od Vinice, preko Varaždina in Dalja – veliko tudi iz krajev okoli Požege, Daruvara, Pakraca, Dugog sela in Čazme. Nekaj malega teh spisov je tudi iz Hrvaškega Zagorja in krajev južno od Save, Sremska županija pa v gradivu sploh ni zastopana. Gradivo vsebuje vse najrazličnejše pritožbe, zahteve, .. ki se pogosto ponavljajo. Je pa tudi dober vir informacij o življenju in nasploh razlik v razvitosti delov Hrvaške.

Če združimo najpogosteje izražene želje in zahteve kmetov, si sledijo po tem redu:

1. krčmarina (taksa), mesarnina (taksa), ribolovska taksa, lovnina (taksa), taksa za uporabo kotla za žganjekuho, kot nedavno uveljavljene obremenitve, vendar z vključitvijo mlinarjenja v urbari pa je skupaj s tem bilo ukinjeno,
2. vrnitev občinskih in drugih zemljišč odvzetih in zamenjanih, posebno za otrebljen svet v gozdu, gozdove in travnike
3. pravico do brezplačnega uživanja pašnikov in gozdov – servitutne (služnostne) pravice,
4. ukinitve gornine – gorske desetine in motičnine (izpeljano iz motika) – za vinograde, ki se niso šteli v naselje, a obenem niso pripadali niti plemiškem zemljišču,

5. ukinitvev oz. znižanje dajatev župnikom in redovniških dohodkov duhovščini,
6. ukinitvev mitnin in mostnin – svobodna trgovina s soljo, prepoved privatnega imetja v družinskem imetju, ukinitvev dajanja nekaj v predračun (foršpon) – ter vrnitev nepravilno izračunanih denarnih kazni,

Vprašanje odškodnine plemstvu, za zemljiško odvezo je bilo eno od primarnih vprašanj plemstva, seveda pa je zadevalo tudi kmeta. Sicer je zakon narekoval, da bo dolgove poravnala država, ampak v nekaterih občinah se s tem niso strinjali. Kot povzema Al. Jelačić, je to vprašanje v Saboru sprožilo žolčne razprave.

Nacionalne in politične zahteve so tukaj na stranskem tiru oz. so stvar inteligence, ki pa se v kmečko vprašanje zelo nerada vtika. Gavrilović je v svojem gradivu dobro opisal komunikacijo na Hrvaškem – z ekonomsko-socialnimi vprašanji so se ukvarjali kmetje, nacionalno-politične zahteve pa so bile stvar meščanske inteligence.

V. Bogdanov iz gradiva izvleče podatke o tem, da kmetje zahtevajo, da se zemlja zemljiških gospodov in cerkve da tistim, ki so popolnoma brez zemlje – toliko, da bo za preživetje, nič več. Pričujoči avtor je raziskoval tudi gradivo z vsebino, ki podaja odločen protigermanski in protiaustrijski odnos – gre za nacionalno problematiko. Glede političnih zadev se edino lahko zahvalimo narodnemu zastopniku Juriju Lendvaju, ki je spisal zahteve Podravskega Kotarja v zvezi s priključitvijo Dalmacije, samostojnim ministrstvom in federalno celovitostjo monarhije. Vsi drugi kmetje, so v večini pisali (redki, saj je bil narod nepismen), kako so oni podani kralju Ferdinandu in veseli, ker ga imajo in da bodo taki še naprej, vse dokler ne bodo dobili svojega hrvaškega kralja – kar pa je bil resen vrhunec političnega radikalizma.

Al. Jelačić se spominja, da je apatičnost kmetov v zvezi z političnim dogajanjem, volitvami, Saborom, ... res nepopisna. V. Bogdanov pa omenja, da je združiti nacionalno in socialno vprašanje bilo popolnoma nezmožno, tako kot je bilo nezmožno to, da bi skupaj sodelovali kmetje in plemiči.

4. URBARSKA RAZPRAVA V HRVAŠKEM SABORU

Od trenutka ko je začel z delom – 6. junija – je najprej moral oblikovati svoje stališče do peštanske vlade, saj so bili stiki z njo pretrgani od aprila, neposredno po tem ko je Jelačić prevzel dolžnost bana in prišel z Dunaja – 18. april. Kralj je Jelačića pozval 29. maja, da pride k njemu v Innsbruck in prepreči sklic Hrvaškega sabora, vendar je Banska konferenca od Jelačića zahtevala, da svoj odhod preloži na 12. junij in omogoči v tem času sklic sabora, kateremu je peštanska vlada odvzela zakonitost. Sabor je sicer ugotovil, da bo za reševanje odnosov med Zagrebom, Dunajem in Pešto potreben konsenz v monarhiji sami in ne zgolj v Zagrebu, je pa sestavil svoj pogled na problem in ga

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

predal Jelačiću, da ga odnese s seboj v Innsbruck. Po prihodu nazaj, pa je ban določil 6 – saborskih odborov, katerih naloga je sestaviti zakonske člene. En odbor, tega je vodil Herman Bužan je imel nalogo, da predloži predlog o ukinitvi »urbarskih in poljedelskih davkov«. Zanimivo je to, da v tem odboru izmed 30 članov ni bilo nikogar od ilircev – verjetno se jim to vprašanje ni zdelo tako pomembno in so se zavzemali bolj za vprašanje nove »krajinske (Krajina) ustave«. Sigurno pa vprašanje davkov ni bilo tako nepomembno, a je bilo v večini že rešeno, saj so bili sklepi o ukinitvi davkov že sprejeti z »bratislavskimi zakoni«⁶.

Vendar pa se je v času banove odsotnosti enkrat sešel plenum sabora (21. junija) na izredni seji – razlog za to pa je bila ena lažna vest – da so bana v Innsbrucku prijeli – in ena resnična vest – da je cesarska vojska napadla Sr. Karlovce. Temu navkljub je 4. julija Kukuljevič predložil dokument, da se kmetom preda v last vse livade in polja, če se le vključijo v obrambo domovine – GRE ZA POPOLN MADŽARSKI PONAREDEK. Kukuljevič se je namreč zavzemal za miroljuben način reševanja kmečkega vprašanja, vsekakor pa je bil pri reševanju le tega na strani plemstva.

S cesarjevim manifestom – 10. junija – je Jelačić ponovno dobil odvzet banski naslov, začela se je tudi priprava na izročitev nove t.i. »krajinske ustave« cesarju in pojavila se je grožnja po tem, da če bodo Madžari v Virovitiški županiji zmagali, bo Hrvaška izgubila Slavonijo.

Urbarsko vprašanje, pa se je ponovno vzelo v pretres 7. julija, neposredno po odobritvi »krajinske ustave«. Mnenja na zasedanju so bila raznolika, seveda pa je bilo od Ilircev za pričakovati, da bodo postavljali provokativna vprašanja in dajali radikalne predloge. Razprava je v začetku zajela širši kontekst, kot ga ponujajo t.i. bratislavski zakoni. Franjo Žigrovič, je v uvodu izrazil zahtevo po temu, da se odpravijo manjše kraljeve pravice v korist kmetove osebne svobode, da se kmetom omogoči korištenje drv – za kurjavo – iz plemiške zemlje. Najbolj so se ob njegov prvi predlog spotaknili konservativci, drugače pa so ga razpravljavci v večini podprli, dodali so še predlog, da se pravica točenja pijače – krčmarjenje – prenese iz rok plemstva v roke občine. V zvezi z drugim predlogom, so drvom dodali še pravico do hrasta – hrastov gozd – vendar zgolj v Slavoniji in izključno za privatno rabo. V zvezi z nadomestilom plemstvu, pa je Žigrovič dejal, da bo to odvisno od tega kako se bodo uredili odnosi z Ogrsko. Glede na to slednjo izjavo pa je trojica – Vrbančić, Pavlec in Matić – sploh oporekala plemstvu pravico do nadomestila. To je bil zgolj osamljen primer, bolj kot provokacija. Večina, tudi bolj rigorozni Ilirci – t.i. levica oz. večina tistih, ki se je kasneje zbrala okoli Kušlanovega »Slovanskega juga« – so pristali na Žigrovičevo razmišljanje.

Gotovo pa je v prvem planu vprašanje t.i. vinogradov, od katerih je kmet dajal davek – plemiško gornino oz. vinsko desetino – in v zvezi s tem je Vrbančić predlagal, da se ta zemlja da v popolno last kmetu, seveda so Ilirci njegov predlog vzeli kot radikalno provokativen.

⁶ Tako so se imenovali tisti zakoni, ki so odpravili tlako in tlačanstvo,

Ocenjujoč držo »levice« tekom urbarske razprave, V. Bogdanov ugotavlja, da so le Vrbančić, Pavlec in Matić spodbijali plemstvu pravico do nadomestila. Medtem ko so levičarji v večini – po Bogdanovem mnenju – zahtevali najtemeljitejše reševanje kmečkega vprašanja – ukinitve vseh t.i. malih kraljevih pravic in to brez kakršnekoli odškodnine fevdalcem. Zatorej jih je Bogdanov označil za najradikalnejše politike znotraj Habsburške monarhije. Vendar je na račun teh izjav dobil kar nekaj kritik. Za primerjavo so vzeli program slovaškega narodnega gibanja, ki je zahtevalo, da se poleg urbarskih podložnikov osvobodi še vse zemljiške podanike in to predvsem tiste, ki so gosposko tlako delali 36 let. Romuni, so predlagali, ukinitve vseh vrst dajatev, tudi za vinograde in to brez kakršnekoli odškodnine. V avstrijskem parlamentu je H. Kudlich predlagal ukinitve urbarskih dajatev, brez odškodnine in pri tem ga je poleg kmetov (kmečkih zastopnikov) podprla še cela nemška levica.

Analiza urbarske razprave je pokazala da se v pojem hrvaške »oseminštiridesetaške levice« ne more zvrstiti vsa imena tistih Ilircev kateri so se zaobljubili da bodo ukiniteli fevdalne odnose. Isto stališče je zastopal tudi Jelačić, seveda navezujoč na že znana bratislavska določila. Pomembno pa je tudi to, da se med konzervativci, ki so branili pravico za plemiško nadomestilo, ni našlo nikogar, ki bi nasprotoval osvoboditvi kmetov.

V urbarski razpravi – ne ozirajoč se na razlike v posameznostih, ki jih ni bilo malo – bi lahko razlikovali tri struje katere so dobile čvrstejše obrise nekih grupacij z identitetnim dojemanjem v osnovnih vprašanjih. Konservativna struja, katero je posebno zastopal baron Metel Ožegović, ni bila naklonjena nekim določilom iz bratislavske zakonov. Bila je maloštevilna skupina, v kateri je S. Vrbačić edini zahteval, da se vsa nenaseljena zemlja – travniki, gozdovi, vinogradi – pusti kmetom. A večina hrvaškega sabora je zavzela stališče, da razširi bratislavske zakone tako, da ukini kraljeve pravice, ki so plemstvu prinašale veliko prihodkov. Tej – večinski – struji so pripadali vsi omenjeni Ilirci. Vendar pa Leščilovska opozarja, da vseh znotraj te struje ne moremo imeti za liberalce, vsaj radikalno trojico – Vrbančić, Pavlec in Matić – ki je bližja interesom demokratske struje. Medtem, ko idej radikalnih demokratov v saboru ni bilo. Da pa te trojice ne moremo jemati za najradikalnejšo je dokazoval Slavoljub Vrbačić v svojem članku. Strogo je obsodil načelo odkupa, v kakršni koli obliki, in kot večina buržoaznih demokratov branil buržoazni princip privatne lastnine. Seveda pa po razmisleku, ni odstopil od zahteve – v primeru če se nacionalizacija zgodi – po nadomestilu.

5. SKUPINA OKOLI »SLOVANSKEGA JUGA«, DO KMEČKEGA VPRAŠANJA PO SABORU

Oceno najpomembnejših Ilircev, kot izrazitih mestnih liberalcev potrjuje njihova drža do kmečkega vprašanja po odgoditvi sabora, ko so v Kušlanovem »Slovanskem jugu« in njegovem tedenskem prispevku »Prijatelju Puka« – namenjena predvsem kmetu – dobili možnost, da skozi svoj tisk trajno vplivajo na javnost. Preseneča pa vest o tem, da je »Slovanski jug« – v času drugih kmečkih

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

nemirov – kmečkemu vprašanju namenil veliko pozornost, a ne zavzemajoč proti njemu kakšno določeno stališče.

Ob koncu novembra – po krvavem obračuni med kmeti in vojsko v Granešini pri Zagrebu – se je v Slovanskem Jugu prvič resno govorilo o kmečkem vprašanju. Njihov sodelavec Ferko Žeravič – predsednik Odbora za varnost v Zagrebu – je za ta spopad obtožil Upravni odbor zagrebške županije. Dne 26. novembra pa je v društvu zagovarjal kmečko mišljenje o vinski desetini kot pravilno – bila naj bi ukinjena. Ker pa sabor ni zasedal in te odločitve ni mogel sprejeti, je predlagal, da se tega davka pač ne pobira. Sicer pa je zastopal načelo odškodnine plemstvu. Kušlan pa je mišljenje Žeraviča samo še pospremil z izdajo neke notice v kateri je soglašal z njim.

Iz Kušlanovega pisanja v 15. številki »Prijatelja Puka« izhaja, da se je čvrsto opiral na saborske zaključke v odnosu do reševanja »gornine⁷« v okviru kmečkega vprašanja. V urbarski razpravi je kmetom naznanjal »fevdalstvo« kot tuj uvoz, ki razdvaja kmeta in plemiča. V korist tega, se mora plemstvo odpovedati svoji praksi in se kmetu prikupiti – ga povzdigne k sebi, ali pa se samo spusti k tlom. S tem je Kušlan – kot tudi Gaj – potešil lakoto kmetov vse do trenutka, ko je v istem časopisu izšel članek o tem, kako morajo in bodo morali kmetje še naprej plačevati gornino. Glede na to, pa je Kušlan kmete pozval, da naj v korist preprečitve večjega zla še nekaj časa plačujejo ta davek, saj bodo kmalu rešeni čisto vsega.

Naloga »Prijatelja puka« je, da vpliva na kmeta v duhu nacionalnih in političnih dojemanj – usmerjeno je bilo v politično in nacionalno vzgojo kmeta. V tem, da bosta kmet in plemič stala na istem bregu in se borila za iste stvari, so namreč zbrani okoli »Slovenskega Juga« videli prihodnost Hrvaškega naroda.

Za podrejanje kmečkega vprašanja nacionalnemu – v korist avstroslavizma – se je zavzel Kušlanov strankarski kolega M. Georgijević. Ta je v svojem članku, ki ga je poslal redakciji Slovanskega Juga označil kmete za »ugrabitelje« plemiške zemlje in največje narodne sovražnike. Gavrilovič, pa je v saboru odnos med kmečkim in nacionalnim vprašanjem komentiral tako: »ljubezen do naroda in strpnost, ne pa agrarna reforma in uničenje aristokracije«.

Iz skupine okoli Slovanskega Juga je kasneje vzniknila politična organizacija Slovanska Lipa, kateri sta vtisnila pečat Kušlan in Vrbančić. Vendar pa tudi ta organizacija v svoj program ni vnesla nekega »agrarnega programa«, ki bi se lahko naslavljal kot kmečki.

6. ZAKLJUČEK

Med narodnimi težavami in željami (oz. zahtevami) iz leta 1848 se s svojimi radikalnimi pristopi poudarja agrarni program »naroda Požeške županije«. Poleg splošnih zahtev, se na koncu zahteva to,

⁷ Tistega davka, ki se plača na vinograd, oziroma na proizvode, ki so plod zemlje v gorah

da se »pogodbenike in druge na zemljiškem posestvu živeče združi s tistimi, živečimi na naselitveni zemlji v eno kategorijo z istimi pravicami«. Pričujoča županija je Jelačićev razglas – zgoraj omenjeni razglas o kmetih – vzela tako resno, da je skoraj odpravila gornino in pravico do paše znatno olajšala. A poskus pridobiti več pravic za kmete ni obrodil sadov.

Do konca 1848 pa kmečko vprašanje zgublja tisti pomen, ki ga je prvotno imel. Preostalo je zgolj spontano gibanje na podeželju, pa še to se je spremenilo zgolj v prošnje in pritožbe.

Od jeseni 1848 ni več bilo ne notranjih ne zunanjih pogojev, da se te spontane akcije kmetov povežejo s politično aktivnostjo v mestu. Reakcija je bila od konca julija – po zmagi nad italijansko revolucijo – v Avstriji že na pohodu in ni je zaustavilo ne madžarsko orožje. Zaustavil pa jo je cesarski zakon o možnosti odkupa kmeta, ki je bil izdan 7. septembra 1848, kmetje so bili zadovoljni in upor se je pomiril.

Za pravilno oceno zakonskega dela hrvaškega sabora glede kmečkega vprašanja je pomembna ugotovitev, da ukinitve fevdalnih odnosov ni nikjer v avstrijskem delu monarhije prešlo preko mej, ki so bile postavljene tudi na Hrvaškem. Rešitev le tega pa je na Hrvaškem podpirala tako Avstrija kot Madžarska. Meseca junija 1848 so slovenski kmetje v obmejnih krajih – Krško, Kostanjevica – obračali na Jelačića z željo, da bi se priključili Hrvaški, z razlogom da bo pri njih tudi tako kot je na Hrvaškem – da bi bila odpravljena tlaka, desetine in drugi grofovski izdatki. Kajti edino na Ogrskem je z uredbo o ukinitvi gornine bilo storjeno več v prid kmetov, kot so to zahtevali t.i. bratislavski zakoni.

Na Hrvaškem pa je s samo uvedbo Jelačićeve diktature zavlado politično mrtvilo, plemstvo pa je povečini uspelo zadržati svoje pozicije v javnem življenju in še vedno je oproščeno davka, tlake in nima vojaške obveznosti.

Vendar pa so v zvezi z zadušitvijo dunajske revolucije konzervativne stranke na Hrvaškem prevladale. Ampak so se pri vsem tem zavedali, da ohranitev predhodnega stanja ni možna in da so spremembe na podeželju nujno potrebne.

3.4 Hrvatsko-madžarski odnosi u ljeto i ranu jesen 1848

I. Hrvatski sabor i posredovanje nadvojvode Ivana

Kralj Ferdinand V. ni mogel priznati hrvaški sabor, zato je 19. junija v pismu ukazal nadvojvodi Ivanu, da naj posreduje v sporu med Madžarsko in Hrvaško. Nadvojvoda Ivan je Jelačiću še naprej priznaval čast bana, a nagovarjal ga je naj takoj stopi v ofenzivo, kar naj bi oslabilo madžarsko vojsko. Zaradi nepodložnosti Jelačićevih vojakov in posredovanja aristokracije, je prišlo do preobrata in madžarska vojska je brez težav 30. junija zasedla Virovitičko županijo; v Osjeku pa so izbrali zastopnika za novi Ogrski sabor .

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Nadvojvoda Ivan je Jelačića pozval naj osebno prisostvuje na pogajanjih na Dunaju s predstavniki madžarske vlade.

Hrvaški sabor je zahteval: »1. opoziva manifesta i peštanskih reskripta protiv bana, 2. razprostiranje akcije tudi na Srbskem območju, 3. obustave napadanja na zakonitost Hr. sabora, 4. priznanje zakonitosti za srbski narodni sabor, 5. konec vzajemnih napadov in odmik madžarske vojske iz Hr.ozemlja, 6. postavitve vojske na območje Trojedinice pod AU ministerium ratni.« (poglej še...Tema 2: str.203; a)....b)....c).....č).....ć).....)

Tudi Madžarske zahteve za pogajanja so bile prav tako zelo jasne. Med njimi so bile najpomembnejše dve: Zahteva po razpustitvi Hrvaškega sabora in prepoved vsakršnih pogajanj/dogovorov s Srbi.

7. julija je Veliki odbor navedel 26 točk, ki prikazujejo pogoje bodočega združenja vseh narodov v Ogrski.

26 TOČK:

- Meja med Hrvaško in Ogrsko poteka do reke Mure in ustja Save, zajemajoč Međimurje.
- Dalmacija, združena s Hrvaško, naj ima lastno upravo, na čelu z namestnikom bana.
- Krajina naj obdrži svojo vojaško nalogo in naj se priključi Hrvaški v civilnem obziru.
- Srbska Vojvodina naj bi imela s Hrvaško skupni sabor in zakonodajo.
- Hrvaška ima prav tako pravico do južne Štajerske (do reke Savinje), dele Kranjske in Bosne.
- Hr. vlada (Banski svet) bi bilo odgovorno saboru; izbrali pa bi lahko svojega bana, ki bi imel civilna in vojna pooblastila.
- Pravica do upravljanja z lastnimi financami (državna imetja, razni fondi, rudniki, carine, poštnine...)
- Pravica do upravljanja z domačo vojsko.
- Hrvaška bi imela z Ogrsko skupno le ustavo, civilno in kazensko pravo.
- Hrvaška bi bila v Ogrskem saboru prisotna le kolektivno in ločeno od ostalih zastopnikov.
- Skupni, za celotno Monarhijo, se priznavajo posli vojske, zunanja politika in finance.

(Tema 2: str.205-206)

Kasneje so bile v parlamentarnem zapisniku soglasno sprejete in zapisane 3 osnovne točke:

1. Ukinitve dualizma
2. Neodvisno upravljanje
3. Svobodno razvijanje narodov na temeljih enakosti, svobode in bratstva.

Po tem, je Hrvaški sabor prenehal s svojim delovanjem, njegov Veliki odbor pa je še naprej nadaljeval z delom najvažnejših zakonskih tekstov.

II. Pregovori bana Jelačića s L. Batthyanyom u Beču

Vzporedno s pripravami za pogajanja o hrvaško-ogrskem dogovoru, je hrvaški sabor pokušal rešiti še dva pomembna vprašanja. Potrebno je bilo namreč zadovoljiti željam širokega sloja prebivalcev v Vojni Krajini in na hrvaškem podeželju.

Vojna Krajina naj bi še naprej obdržala svojo vojaško ureditev, pa čeprav malo reformirano. Na drugi strani pa bi organizacija mestnega prebivalstva v njej bila popolnoma izenačena s tiso v Provincah. Namreč, na podeželju so se zavzemali za ukinitve fevdalnih odnosov. Dosegli so, da se je dotedanji kmet osvobodil tlake in postal neomejen lastnik svoje zemlje, ter se osvobodil dotedanje vlastelske oblasti. S tem je hrvaški sabor odvzel manjša kraljevska prava vlastelom. Vendar pa kmetje še zdaleč niso bili zadovoljni, saj še vedno ni bilo rešeno vprašanje njihove zemlje, ki so jo jemali v zakup od veleposestnikov. Najbolj sporno vprašanje, pri reševanju sporov na podeželju, pa je še vedno ostalo lastništvo nad vinogradi, saj le-ti niso pripadali ne kmetom, ne vlastelom.

Od 13. do 24. julija, je Jelačić vse od Gradiške in Iloka učvrstil svojo oblast na mestnem in krajinskem delu Slavonije. Še vedno pa je ostalo nerešeno vprašanje Srema, saj je še vedno ostajal v dvojni oblasti hrvaškega bana in srbskega Glavnega odbora.

Čeprav je Hr.sabor pristal na zahteve srbskega narodnega sabora, ki je zahteval, da se oblikuje zveza »trojne« kraljevine z Vojvodino Srbsko iz Srema z mejo, Baranja, Bačka in Banat ter upoštevanje vseh srbskih želja, do konkretizacije te ideje ni prišlo.

Jelačić je še enkrat poudaril v svojem govoru, da želi veliko, močno, svobodno Avstrijo; močno pa je obsojal vse tiste, ki so imeli namen, da Ogrsko ločijo od Avstrije.

26. julija 1848 so se na Dunaju sestali nekateri člani hrvaškega sabora in grof Batthyany s Palatinom, katera so seznanili s svojimi zahtevami: da želita Hrvaška in Slavonija svojo samostojno notranjo vlado, svoj sabor in zakonodajo; da ostane v povezavi s Srbsko Vojvodino in da se srbske želje priznajo; da ostanejo v splošnem stiku z Ogrsko, vendar s svojim ministrom v ogrskem ministrstvu; da imajo en skupen avstrijski center za vojaške, zunanje in finančne zadeve, katerega bi priznavala tudi ogrska. Grof Batthyany in Palatin sta izjavila, da bojo vse želje Hrvaške in Slavonije izpolnjene, razen dveh: skupno osrednje ministrstvo in samostojnost za Vojvodino.

Tema 2: Leto 1848 in Hrvati

Pogajanja pa so se začela 29. julija 1848 v ožjem krogu pogajalcev: Jelačić in Ožegović iz hrvaške ter Batthyany in Ferencza Pulszki z madžarske strani. Jelačić je v imenu nadvojvode Ivana predlagal naslednje pogoje:

1. Centralizacija vojaških, finančnih in zunanjih zadev z vlado celotne Monarhije na Dunaju.
2. Popolna enakopravnost hrvaškega in madžarskega jezika, tako v domačem upravljanju, kot v saboru.
3. Izpolnitev želja in zahtev srbskega naroda, v smislu nacionalnosti in teritorija na Ogrskem.

Te tri točke so bile najbolj sporne in če bi Ogrska vlada tu popustila, bi bilo lažje reševati še preostale točke, nerešenih vprašanj med Madžarsko in Hrvaško.

Na podlagi zapisov, ki so jih zabeležili razni politiki, pa se da razbrati, da so bili Madžari pripravljene Hrvatom priznati popolno samostojnost in vse njihove zahteve, pod pogojem, da zapustijo Srbe in Slovake, a je sam Jelačić odbil to ponudbo, saj je še naprej vztrajal, da naj se priznajo pravice ogrskih Srbov. Kasneje so razni politiki očitali Jelačiću, da je nekako pozabil na bistvo Hrvaškega vprašanja! S tem pa naj bi se dokončno končala vsa pogajanja med Hrvati in Madžari in spor je bilo možno rešiti le še z orožjem.

Eden od pomembnejših zapisov, o takratnem stanju, je tudi pismo Metela Ožegovića iz 26. julija Neustadteru, ki pravi: *»Madžari nam v tem času nudijo vsa zagotovila za našo nacionalno svobodo, našo neodvisnost in našo neodvisno upravo. So pa odločno proti priznanju skupnih poslov in vzpostavitvi Srbske Vojvodine. V tem primeru Hrvaški ne preostane druga možnost, kot da se priključi Avstriji, kar pa je za sedanjo politično situacijo zelo neugodno. V vsakem primeru pa je najboljša rešitev, da bi se izognili vojni, izključitev srbskega vprašanja iz nadaljnjih pogajanj z Madžari...«*

Na koncu lahko povzamemo, da se je Jelačić pri pogajanjih s Batthyanyom, vendarle dosledno držal zahtev, ki so bile sprejete v Hr. saboru. Vzporedno s tem, pa se je že potihoma pripravljaj na spopad, ki ga je smatral za neizbežnega. Zato je, pred odhodom z Dunaja, izvedel še eno tajno konferenco z grofom Latourom, saj je bila finančna oskrba njegove vojske odvisna od pomoči avstrijske vlade.